

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

SLAAVI KIRJANDUS

I

TARTU 1969

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Lääne-Euroopa kirjanduse ja klassikalise

filoloogia kateeder

SLA AVI KIRJANDUS

I

POOLA KIRJANDUS

pärast 1870. aastat

Koostanud V. Altoa

Tartu 1969

Käesolev vihik on määratud õppevahendiks kõigile filoloogiaüliõpilastele väliskirjanduse lõpukursusel. Ülevaade on kompilatiivne. See on koostatud vastavate õpikute, poola autorite väljaannete eessõnade jm. materjalide järgi. Väheseid lisandusi on ka koostajalt.

Koostaja.

XIX sajandi viimane kolmandik ja XX sajandi algusaastad on tähtis etapp poola rahva ja tema kultuuri ajaloos. Sel ajajärgul toimusid Poolas sügavad majanduslikud ja sotsiaalsed murrangud, kihistus talurahvas, degradeerus šlahta ja kujunes arvukas tööstusproletariaat. Tähtsaks sündmuseks, mis jätkuvalt mõjutas seda protsessi, oli 1863.- 1864. aasta ülestõus, mida juhtisid šlahta ja kodanlik intelligents ning mis tõmbas endaga kaasa kõik rahvakihid. Talupojad lootsid, et ülestõusuga saavutatakse mitte ainult rahvuslik vabadus, vaid likvideeritakse ka maaharijate sõltuvus mõisnikest. See lootus aga ei täitunud, mistõttu pettunud talupoegade massid loobusid võitluse toetamisest. See nõrgendas ülestõusnute jõude ja aitas kaasa poolakate vastupanu kiiremale likvideerimisele. Ülestõusu purustamisel oli otsustavaks teguriks muidugi ka tsaariarmee suur arvuline ning tehniline ülekaal.

Šlahta viis poolakate jõud võitlusse endise feodaalse Poola restaureerimise loosungi all, arvestamata viimastel kümnenditel toimunud majanduslikke ja sotsiaalseid muutusi. Lüüasaamine näitas, et šlahta ei olnud enam suuteline olema poola ühiskonnas juhtiv jõud, sest ta taotles teostamatuid, minevikku kuuluvaid eesmärke. Et proletariaat oli veel välja kujunemata ja tsaarivõimud selle esimesed organisatsioonid purustanud, kujunes pärast 1864. aastat juhtivaks kihiks kodanlik intelligents, kellega läks kaasa progressiivsemalt häälestatud osa šlahtast. Kodanluse poliitiliseks programmiks

sai nn. varssavi positivism. Selle ideoloogia rajajaks oli kirjanik-publitsist Aleksander Swientochowski. Positivistide programmis oli šlahta minevikutaotlustega võrreldes mõndagi progressiivset. Seati eesmärgiks luua klassivahesid ja -vastuolusid vältiv rahvastervik, luua rahvuslik tööstus, mis tagaks sotsiaalsele ning kultuurilisele arengule vajaliku majandusliku baasi, tõstaks rahva heolu ning haridustaset. Nagu näeme, olid selles programmis esikohal poolakodanluse huvid, sest propageeriti klassirahu ja kapitalismi arendamist. Ajakirjanduses ülistati rahvuslikeks kangelasteks kodanlastest ettevõtjaid, kes ekspluateerisid poola töölisi, sest nemad "tugevdasid maad majanduslikult". Poola positivistid püüdsid varjata oma reaktsioonilisi ideid loosungitega võitlusest kogu ühiskonna eest; tegelikult oli positivism kodanlusele revolutsioonilise proletariaadi vastu suunatud ideoloogiline relv.

Ühiskondlikud ja poliitilised murrangud mõjutasid tugevasti poola kirjanduse arengukäiku neil kümnendel. XIX sajandi keskaastates valitses veel romantism, kuid pärast ülesthõusu mahasurumist hakkas see kiiresti pinda kaotama. Positivistlikud ideed tungisid kirjandusse ja lõid seal romantismivastase hoiaku. Positivistid suhtusid kainelt maa minevikusse ja mõistsid hukka selle vigu. Nad kritiseerisid feodaalse mõisnikkonna reaktsioonilisust. Mineviku juhtiva seisusena olid nad viinud maa poliitilise katastroofini. Positivistid kiskusid maha luulelise loori, millega romantikud olid varjanud šlahta pahesid nagu auahnus, ülbus, hariatus, pillamine, parasiitus, laiskus, ja kuulutasid sellele lepitamatu sõja. Nad keeldusid tunnistamast šlahtat poola "maasoolaks", nähes selles eelkõige "mürki, mis mürgitab tervet ühiskondlikku organismi". Muide, säärane rünnak polnud siiski kuigi kestev.

Paljud kirjanikud, kes inuustasid positivistide liberaalsetest loosungitest, liitusid kriitikata nende programiga. Tõelised kriitilised realistid aga läksid oma sotsiaalsetes taotlustes kaugemale, nähes õigesti ka rahvuslikus

kapitalis rahvast tegelikult eksploateerivat jõudu. Samuti eitasid nad klassirahu ideed. Nii ei ole õige käsitada poola XIX sajandi viimase veerandi realismi n.-õ. positivismi kirjandusliku avaldusvormina.

Kriitilise realismi arengu algus on seostatud Eliza Orzeszkowa, Boleslaw Prusi, Henryk Sienkiewicz ja Marja Konopnicka nimedega, kes ilmusid kirjandusse XIX sajandi 1860.-1870. aastatel. Nad asusid opositsiooni romantismi reaktsionistlike epigoonidega ja omistasid oma teostes tähelepanu ajastu põhilistele sotsiaalsetele konfliktidele. 1860.-1870. aastate loomingus kujutasid nad realistlikult talupoegade rasket elu ja linnakehvikute viletsust ning kritiseerisid slah-ta jõudeelu, moraalset laostumist ja talupoegade eksploateerimist. Kui töölisliikumine 1880. aastatel hoogustus ja klassivastuolud teravnesid, tugevnesid realistlikud seisukohavõetud Orzeszkowa ja Prusi loomingus. Henryk Sienkiewicz eemaldus aga realismist. 1880.-1890. aastatel lõi ta nii romantilisi kui realistlikke teoseid. 1880. aastatel kirjandusse tulnud Marja Konopnicka teostas realistliku käsitlese luules. Tuleb sedastada poola kirjanduskeele suuri kunstilisi saavutusi nimetatud nelja kirjaniku loomingus.

Sajandite vahetuse aastad on uueks etapiks Poola ajaloo ja kirjanduses. Imperialismi olukorras areneva monopolistliku kapitalismi valitsedes kasvab jõudsalt tööstustöölise arv, tugevneb klassivõitlus, proletariaadi elutingimused aga halvenevad. Töölisorganisatsioonid korraldavad võimsaid maidemonstratsioone. 1892. a. organiseeritakse Poola Sotsialistlik Partei. See lõheneb 1893. a. revolutsiooniliseks Poola Kuningriigi Sotsiaaldemokraatiaks (Rosa Luxemburgi, Felix Dzierżyński jt. juhtimisel) ja reformistlikuks, kodanlusega koostööd otsivaks Poola Sotsialistlikuks Parteiks. Poola kodanlus loobus võitlusest iseseisvuse eest ja hakkas propageerima koostööd tsarismiga, kuna oldi huvitatud vene turust. Rahvuslikke loosungeid kasutati võitluseks kasvava töölisliikumisega.

1905. aastal võitles poola tööliklass kangelaslikult. Lodzis kasvas tööliste streik relvastatud ülestõusuks, mis oli esimeseks sellesarnaseks Venemaal. Revolutsioonilisest liikumisest ei jäänud puutumata ka Poola küla, kus talupojad asusid energiliselt kaitsma oma õigusi mõisnike vastu. Poola kodanlus aga läks vene kontrrevolutsiooni poolele. Pärast revolutsiooni lüüasaamist tugevnes nii poliitiline kui ideoloogiline surve. Tugevnes ka natsionalistlik propaganda, mille üheks sihiks oli lõhestada poola ja vene proletariaadi koostööd.

Poola kirjanduse ajaloos tähistavad XIX sajandi lõpu- ja XX sajandi algusaastad ägedat võitlust realistliku ning demokraatliku leeri ja antidemokraatliku leeri vahel. Prus, Orzeszkowa jt. eesrindlikud kirjanikud mõistsid hukka dekadentsi, kaitsesid realistlikku kunsti ning arendasid oma teostes edasi eelmise etapi saavutusi. Silmapaistvamad ajastu autorid olid Stefan Żeromski ja Wladyslaw Reymont. Esimene käsitles oma teostes imperialismiajastu sotsiaalseid vastuolusid. Töölisliikumise tõus ja kodanliku korra kriis XIX sajandi lõpul põhjustasid Żeromski loomingus kapitalismi teravamata ja julgema kriitika võrreldes Prusi ja Orzeszkowa omaga.

XIX sajandi lõpu ja XX alguse suurim kirjanik oli Wladyslaw Reymont. Oma varasemas loomingus vastandas ta kodanlikule tsivilisatsioonile talupoegade moraalse puhutuse.

1905. a. revolutsioon mõjutas tugevasti poola kirjandust, kajastades ka Konopnicka, Żeromski jt. loomingus. Neil aastail sündis ka poola proletaarne kirjandus, mida esindas silmapaistvate poola revolutsionääride Felix Dzierżyński, Rosa Luxemburgi jt. publitsistika.

Kriitilise realismi progressiivsele leerile ja tekki-vale proletaarsele kirjandusele vastandus XX sajandi algul reaktsiooniline leer, mida esindas dekadentlik "Noor-Poola" rühmitus. Dekadentidest on tuntum Stanislaw Przybyś - s z e w s k i (1868-1927), kelle looming kajastab kodanli-

ku kultuuri langust imperialismiajastul. Przybyszewski vaadete kujunemist mõjutasid Nietzsche filosoofia ja Lääne-Euroopa dekadendid. Oma teostes propageeris ta üliinimese kultust. Romaanides "Saatana lapsed" (1897) ja "Homo sapiens" (1898) ründas ta pseudorevolutsioonilisuse maski all ka revolutsiooni ja revolutsionääre. Pszybyszewski teoste üheks iseloomustavamaks jooneks on kosmopolitism.

"Noor-Poola" draamat esindab Stanislaw Wyspiński (1869-1907). Ta on kirjutanud sümbolistlikke näidendeid (näit. "Warszawianka", 1898; "Novembriöö", 1904), mis on pühendatud poola 1830-1831. a. ülestõusule, kusjuures autor kõiki revolutsiooni sündmusi käsitleb irratsionaalsetest jõududest tingitud nähtustena.

Reaktsiooniajal, mis saabus pärast 1905. a. revolutsiooni mahasurumist, süvenes veelgi kodanliku kultuuri kriis. Paljude kirjanike teostes tugevnesid reaktsioonilised tendentsid. Põlu alla sattus muuhulgas Gorki, kelle draamide lavastamise Varssavi teatris tsensor keelas. Kodanlikes kirjanduslikes ringides propageeriti neoklassitsistlikku kirjandussuunda, mis jutlustas kirjanduses rahu ja korda, väljendades seega kodanluse püüdlusi kehtiva korra stabiliseerimiseks. Ent Maailmasõda ja Oktoobrirevolutsioon hajutasid need kodanluse unistused. Silmapaistvaimaks kirjanikuks oli neil aastail S. Żeromski.

Eliza Orzeszkowa
(1841-1910).

Eliza Orzeszkowa (neiuna Pawłowska) sündis 1841. aastal suurmaaomaniku tütrena. Ta isa, vabameelsete vaadetega haritlane, oli prantsuse XVIII sajandi filosoofide austaja. Selles vaimus kasvatati ka tütart. Lõpetanud õpingud ühes Varssavi pansionis 1857, abiellus ta järgmisel aastal mõisnik Piotr Orzeszkoga ja asus oma abikaasa mõisa. Tulevane kirjanik, kes juba neiuna oli unistanud talupoegade vabastamisest, võis nüüd pidevalt näha külarahva viletsust. Temast kujunes suur talurahva sõber. Orzeszkowa innustus 1863. aasta ülestõusust. Ta oli kangelaslike võitluste tunnistajaks, püüdis kõigiti toetada võitlejaid, hankides neile pesu ja toitu, ning abistas pärast lüüasaamist üht juhti põgenemisel. Kirjaniku abikaasa saadeti ülestõusust osavõtu pärast Siberisse, nende mõis konfiskeeriti. Eliza Orzeszkowa asus elama Grodno lähedale isa mõisa, kus ta hakkas kirjutama. Kuna esimesed tööd - kolm romaani - teda ei rahuldanud, põletas ta käsikirjad. Orzeszkowa esimeseks trükkist ilmunud teoseks on Varssavi ajakirjas "Illustreeritud Nädalaleht" avaldatud jutustus "Nälja-aastal" (1866). Teos jutustab ilustamata ning pisut sentimentaalselt kahe noore, Wasilka ja Hanka surmast. Nad käivad vaevateed nagu paljud teisedki talupojad, kes kas surevad nälga või kannatavad ekspluateerimise all ja viirelevad kehvuses. Sellele on vastandatud sarkastilisi pilte härraste parasiitlikust jõudeelust.

Mitme nende aastate teose teemaks on naisküsimus. Selised on romaanid "Pan Graba" (1869), "Marta" (1873) jm.

Esimese peategelaseks on noor kogemusteta naine, kes on naitunud alatu ja julma härra Grabaga. Viimane on teinud oma kodust mängupõrgu. Mehe alatuse all kannatav naine ei leia pääsu räpasest olukorrast. Teda ei abista ka kirik, sest katoliku usu järgi on igasugune katse pääseda abi-elust mäss usu vastu.

Laialdase tuntuse saavutas romaan "Marta", milles autor käsitles aadlist pärineva noore naise traagilist saastust. Teda oli kasvatatud šlahta vanade tavade järgi, vähimagi oskuseta ükskõik milliseks tööks. Aadlipreili pidi oskama musitseerida, maalida, pisut prantsuse keelt kõnelda ja omama häid salongikombeid. Aga neist oskustest ei piisanud kuidagi leivateenistuseks. Marta Swicka, nii on peategelase nimi, abiellub õnnelikult, jääb aga pärast mehe surma oma väikese tütreaga täiesti ilma elatusvahenditeta. Häta sattunud naisel tuleb läbi teha tööotsimiste, pettumuste ja meeleheite kannatuste rada. Töötades õmblejana ei suuda ta niigi palju teenida, et kuidagi ära elada. Ja siis tuleb traagiline lõpp. Töötu naine läheb tänavale kerjama, kuid abistajaid ei leidu. Kord haarab ta meeleheites kolmerubla-se rahatähe, mille keegi härrasmees on maha pillanud, ja põgeneb. Teda hakatakse kui varast taga ajama. Selleks, et end vangistusest ning häbist päästa, viskub Marta möödasõitva ho- buomnibussi rataste alla.

Järgnevalt avaldab kirjanik jutustusi linnakehvikute elust ("Julianka", "Hall idüll"), milles kõlab kirglik süüdistus kodanliku ühiskonna pihta, mis põhjustab inimestele nii palju kannatusi.

Poola kirjanduses oli neil aegadel vähe käsitletud teemaks juutide elu-olu. Orzeszkowa kirjutas rea novelle juudi vaesemate kihtide elust, süüdistades juudi kapitaliste oma rahvusest kehvikute kurnamises ja natsionalismis ("Anna lilleke!", "Tugev Simpson" ja romaan "Meir Esofowicz"). Eriti viimane teos tõmbas endale tähelepanu ja põhjustas reaktsioonilise kriitika kallaletunge kirjanikule. Orzeszkowa tegevuse vastu hakkasid huvi tundma ka võimud. Kui kirjanik 1880.

aastal rajas Vilniuses kirjastuse, et hakata välja andma poola ja välismaade progressiivsete autorite teoseid, siis suleti see juba 1892. aastal. Orzeszkowa pidi taas Grodnosse asuma, kus tal tuli elada politsei pideva valve all. Sellest ajast võib arvestada uut perioodi kirjaniku loominguteel. Neil sotsiaalsete vastuolude teravnemise aastatel tugevnes kirjaniku loomingus realism. Ta kirjutas tollal oma kõige demokraatlikumad ning kunstiküpsamad teosed. Kirjanik oskas tungida sotsiaalsete konfliktide olemusse, tema teostes teravnnes kodanliku korra kriitika.

1880. aastate algul kirjutas Orzeszkowa hulga lühijutete maa- ja linnakehvikute elust ("Tadeusz", "A.B.C.", "Dziurdziowiw" jt.). Viimase süžee on lihtne. Sepa noor naine, kes haigeid metsarohitudega on ravinud, omandab rahva seas nõia kuulsuse. Kui siis ümbruskonnas mitmesuguseid õnnetusi juhtub, süüdistatakse naist nõidumises, ja talumehed tapavad õnnetu. Jutustus algab kohtustseeniga, kus süüalusteks on neli meest, kes tegid selle kuriteo. Kohtumenetlus tõstatab küsimuse: kes on õieti päris süüdlane? Kas need lihtsad inimesed? Ja jutustusest selgub, et säärase metsikuse on põhjustanud talupoegade armetud elutingimused ja ka kirik, kes on levitanud rahva seas ebausku.

Jutustuses on näidatud maarahva kihistumist pärast maa-reformi. Küla elu juhivad rikkad talupojad, kes ei arvesta enamiku huve. Kirjanik näitab hariduse vajalikkust, kuid jutustuse sotsiaalne haare on laiem, selles kritiseeritakse kirikut ja kohut ning kujutatakse sotsiaalset ebavõrdsust maal.

Jutustuse tegevuspaigaks on Valgevene küla. Samas keskkonnas toimub ka jutustuse "Mats" (Cham, 1887) sündmustik. Mats (cham) oli poola mõisnike põlastav hüüdnimi valgevene talupoegadele, kelle hulka kuulub ka jutustuse peategelane kalur Pawel Kobyccki. Kirjanik jutustab kirjaoskamatu töömehe elust, tema loodusearmastusest, teadmistehimust, perekondlikkusest ja kõrgest moraalist. Ta osutab tõigale, et just põlatud alamate kihtide seas leidis väga suure sisemi-

se väärtusega inimesi. Teose ühiskondlikku väärtust vähen-
dab autori taotlus esile tõsta talumehe alistuvust ja lep-
pimist oludega.

Aastal 1887 ilmus Orzeszkowa silmapaistvaim teos, ro-
maan "Neemeni kohal" (Nad Niemnem). Romaan käsitleb poola
šlahta elu pärast 1863-1864. aasta ülestõusu. Tegevus toi-
mub Benedykt Korczyński aadlimõisas. Benedykti vend Andrzej
on langenud 1863. aasta võistlustes. Ka Benedykt pooldas va-
rem revolutsioonideid, nüüd aga on ta loobunud neist ide-
aalidest ja uppunud majapidamismuredesse. Suuri vaevu suudab
ta end hoida laostumisest. Ta esindab neid keskmisi aadlik-
ke, kes ripuvad kümne küünega maa küljes. Korczyński vahe-
kord naabritega, talupojastunud väikešlahtalastega, on halb,
neil on järjest pahandusi, mis ulatuvad kohtuni. Kirjanik on
tahtnud selle motiiviga alla kriipsutada aadli vanema gene-
ratsiooni kaugenemist rahvast. Noort põlvkonda esindab posi-
tiivses osas Benedykti poeg Witold, üliõpilane, kes otse po-
sitivistliku programmi järgi läheb rahva sekka haridust le-
vitama ja ühtlasi veenab isa loobuma vastuoludest talurahva-
ga. Teine samalaadne kuju on Justyna, Korczyńskite sugulane,
kes elab mõisas, kuid mitte preilina, vaid tööka noore nei-
una. Ta loobub oma mõisnikupreiliseisundist ja abiellub vaese
väikešlahtalase Jan Bohatyrowicziga, et hakata koos elama ta-
lurahva kehva elu. Suure realistliku jõuga ning kunstilise
väljenduslikkusega näitab Orzeszkowa mõisnike majanduslikku
laostumist ja kapitalistlike suhete tungimist külla. Lugeja
ees avaneb kaks maailma, mis erinevad teineteisest elulaa-
dilt, maailmakäsitusest ja moraalt. Ühelt poolt suuršlah-
ta, aristokraatia - Rozye Dazecki, Zygmunt Korczyński
(Andrzej poeg) jt. Seda manduvat maailma kujutab kirjanik
varjamatu halvustusega. Ilma pakse värve kasutamata, joo-
nistades elulisi, omamoodi mitmetahulisi karaktereid, tõs-
tab autor leidlikult välja suuraadli esindajate sotsiaal-
selt tüüpilisi jooni - parasiitlus, tööpõlgus, halvustav
suhtumine rahvasse, nende kosmopolitism ja vaimne ning mo-
raalne tühjus. Suuraadel on tardunud oma egoismis ning kas-

tilises ülbuses. Tabavalt on esile tõstetud neid jooni tegelaste portreedes. Rózycil on aristokraatlik, veel ilus, kuid rammetu ning haiglane nägu, ta kitsas hoolitsetud käsi on valge ning sile nagu samet. Pan Dazecki nägu peegeldab sügavat veendumust oma üleolekust ümbritsevatest. Väga iseloomustav on ka tegelaste suhtumine loodusesse. Pani Emiliale tunduvad kodused kohad kõrvesarnastena, ja esteet Zygmunt Korczyński, kes peab ennast geniaalseks kunstnikuks, näeb Neemeni-äärtes kaunis looduses vaid igavat tasandikku; ta unistab aina lõunamaade maastiku ilust.

Romaanis on palju tähelepanu omistatud 1863.-1864. a. ülestõusule. Orzeszkowa käsitab neid aastaid kui ajastut, mil poola šlahta eesrindlikum osa mõistis vajadust ühineda rahvaga. Neil aastail oli tekkinud sõprus mõisniku Andrzej Korczyński ja väikemaapidaja Jerzy Bohatyrowiczki vahel. Mõlemad hukkusid võitluses ja on maetud ühishauda. Nimetatud motiiviga väljendab autor sümboolselt ühtsuseideed. Selle kuulsa ajastu vastandab Orzeszkowa olevikule, mil šlahta on reetnud demokraatlikud ideaalid ja takerdunud majanduslikes huvidesse nagu Benedykt Korczyński. Temas on aga mõningaid jooni, mille poolest ta erineb tavalisest maa-aadlist. Need on patriotism, energia, terve eluvaade, mis kõik on lähtealuseks tema ümbersünnile (see pole aga eriti usutav) ja leppimisele Bohatyrowiczitega. Viimased paistavad silma oma kodumaa-armastuse, kõlbla puhtuse, töökuse ja inimväarikusega. Orzeszkowa näeb neis tõeliselt tervet ühiskondlikku jõudu ja loodab teostuvat nende kaudu rahva uuestisündi. Selline on raamatu sügavalt demokraatlik idee.

Romaani autor on paljus lähtunud positivistlikelt positsioonidelt, nagu rahvaalgustuslik töö ja liitumine klassivastuoludeta ühiskonnaks. Kuid ei oleks õige autori programmi lugeda tervenisti positivistlikuks. Nii austab ning tunnustab Orzeszkowa tingimusteta 1863. aasta võitlejaid. Selle ülestõusu ideed valgustavad kogu sündmustikku. Autor hindab ka tegelasi selle järgi, kuidas keegi suhtub sellesse heroilisse ajajärku.

Romaani suurteks väärtusteks on aristokraatia kriitika, töö ülistamine, realistlikud talumehetüübid ja kunstilise ilmekusega antud loodusepildid. Kirjanik loob nappide, kuid ilmekate joontega eredaid meeldejäävaid tegelaskujusid. Ja mitte ainult kesksed, vaid ka kõrvaltegelased esinevad elavate inimestena. Romaanis on suurepäraselt tabatud eriti Neemeni ja selle kallaste kaunite maastike looduse ilu. Mõneti on looduspilte kasutatud tegelaste sisemaailma avamiseks. Teose lüürilisust tõstavad ka tekstis esinevad rahvalaulud.

Orzeszkowa demokraatlikud vaated küpsesid lõplikult 1880. aastatel. Ta teosed kajastasid aktuaalseid ühiskondlikke küsimusi ja neis tugevnes protest sotsiaalse eba võrdsuse ja eksploatatsiooni vastu. Samuti küpses ta looming kunstiliselt. Selles pole enam paika melodramaatilisusele, sentimentaalsusele ja autori ulatuslikele kommentaaridele.

Orzeszkowa viimase loomingu perioodi moodustavad 1890.-1900. aastad, mida iseloomustab demokraatlike ja reaktsiooniliste suundade võitluse tugevnemine poola kirjanduses. Nagu kõik teisedki progressiivsed kirjanikud asub Orzeszkowa kritiseerima "kunst kunsti pärast" loosungi all esinevaid dekadente. Ta mõistab hukka nende pessimismi ning moraalse ükskõiksuse. Kuid ka kirjaniku enda loomingus tekivad ning süvenevad vastuolulised tendentsid. Ta kaugeneb sotsiaalsest temaatikast ja koondab tähelepanu eetilistele probleemidele. Reas jutustustes loob ta terve galerii pettunud inimekujusid (kogumikud "Sädemed", 1898, "Moment", 1901 jt.).

Kirjaniku selle perioodi loominguks on iseloomustav linliku tsivilisatsiooni ja kapitalistlike suhete eitamine, millele ta vastandab idealiseeritud maaelu, kus kõik klassid ühiselt töötaksid rahva heaks. Nii on näiteks romaanis "Austraallane" (1895) kujutatud mõisnikku, kes palju aastaid on viibinud võõrsil ja nüüd tagasipöördenult hakkab seevõrra külaelu armastama, et loobub oma seisuslikest eelistest ning muutub talupojaks.

Kuid nõrgemate tööde kõrval kirjutas autor ka sääraseid, milles ta jätkas kodanliku tegelikkuse kritiseerimist. Silmapaistvaim sedaliiki teostest on romaan "Argonautid" (1899, e. k. 1957). Teose keskseks kujukaks on tüüpiline suurrahamees Darwid, kes on uut laadi kiskja, imperialismiajastu kodanlane. Kirjanik paljastab selle kapitalistliku "progressi" tegelase vaimset vaesumist. Tema hinges pole säilinud enam midagi inimlikku. Darwid on "argosõitja", kellel on "lõvi julgus, rebase ettevaatlikkus, kulli küüned ja kassi paindlikkus". "Kuidvillaku" ja hil ei peatu ta mingi takistuse ees ega vali vahendeid. Ta on halastamatu, äärmine individualist. Küüniliselt kaitseb ta "tugeva õigust", kattes selle filosoofiaga oma ebainimlikkust. Kuid miljonid ei too Darwidile õnne. Ta lapsed lähevad hukka ja rahamees ise lõpetab elu enesetapmisega. Seega kirjutas Orzeszkowa sajandi lõpul ereda teose, mis paljastab kodanlikke kiskjaid ja imperialismiajastu reaktioonilisi tendentse.

Pärastrevolutsioonaaegsetel reaktioonaaastatel loobus Orzeszkowa lõplikult sotsiaalsest temaatikast. Tema viimane teos, jutustuste kogu "Gloria victis" (1910, e. k. 1933) on pühendatud 1863. aasta mälestustele.

Eliza Orzeszkowa looming kuulub poola rahva suuremate kultuuriliste saavutuste hulka. Oma paremais realistlikes teoseis taunib kirjanik kaasaja kodanlik-šlahtliku ühiskonna pahesid. Sügava armastusega kaitseb ta talupoegi ja linnakehvistut, ta loomingust hõõgub protesti rõhumise ning kurnamise vastu.

Marja Konopnicka
(1842-1910).

Marja Konopnicka (sünd. Wasilowska) pärines väikešlah-
tasse kuuluva advokaadi perekonnast. Teda kasvatati kodus
rahvuslike vabastusideede ja poola romantilise kirjanduse
vaimus. Selle mõju oli nii suur, et ta hiljem, luuletaja-
na, sai A. Mickiewiczi ja J. Slowacki traditsioonide päri-
jaks. Perekonna kehvuse tõttu ei saanud neiu lõpetada pan-
sioni-keskkooli, kus ta õppis. Abiellunud 1862. aastal mõis-
nik Konopnickiga, sattus ta võõrasse, vanu feodaalseid tra-
ditsioone säilitada püüdvasse keskkonda. Aga tal oli võima-
lus näha ka poola külaelu masendavat viletsust. Segatuna
1863. aasta ülestõususesse oli abielupaar sunnitud põgenema.
Nad asusid Saksamaale, kust tagasi pääseti 1865. aasta am-
nestia tõttu. Välismaal viibides avaldas Konopnicka oma
esimesed värsid ajakirjanduses varjunime all. 1876. aastal
lahutus abielupaar ja naine asus Varssavisse isa juurde.
Isa aga suri peatselt ja siis tuli tal läbi teha raske aja-
järk. Tunniandjana, kopistina ja ajakirjanikuna suutis
ta hädavaevalt oma lasterikast peret vee peal hoida. Tal
oli menu suletöös ja nii sai tast ajakirjanik ning kirjanik.
1890. aastal asus Konopnicka poliitilistel ning tervislikel
põhjustel Krakovisse. Hiljem reisis ta korduvalt Lääne-Eu-
roopas. 1902. aastal pühitses poola üldsus Konopnicka 25-
aastase kirjandusliku tegevuse juubelit. Talle kingiti sel
puhul Karpaatide jalamil asetsev väikemõis, mis oli ostetud
terves Poolas kogutud annetuste rahaga. Oma elulõpu veetis
kirjanik selles maakodus. Ta suri 1910. aasta oktoobris ja
on maetud Lvovis.

Marja Konopnicka on kirjanduslukku läinud luuletajana ning novellistina. Lisaks on ta kirjutanud ka reisikirjeldusi, kriitikat ja lasteraamatuid.

Nagu öeldud, alustas Konopnicka luuletajana. Alates 1881. aastast ilmus temalt rida luuleraamatuid, mille peamiseks temaatikaks on poola külaelu. Ta kujutab seda realistlikult, mahendamata vastuolusid ning ebakohti. Asjaliku kirjeldust ümbritseb puhuti sentimentaalsusse kalduv tundeline hõng - pärand poola romantikute mõjudest.

Kirjaniku esimese luulekogumiku kandvama osa moodustab sari "Pildid" (Obrazki). See koosneb omapärastest sotsiaalsel teemal kirjutatud ballaadidest. Meisterlikult näitab kirjanik eepilistes väikepiltides poola küla viletsust ja jutustab masside ekspluateerimisest. Need luuletused on kirglik protest ühiskondliku ebaõigluse vastu. Näitena nimetagem "pilti" "Vaba sulane". Selles on jutustatud poola talupoja tragöödiast, kellelt võeti maa, ta pere suri nälga ja varandus müüdi võlgade katteks. Aga ta on vaba - vaba müüma oma tööjõudu. Kodutuks jäänud põllumees läheb mu-relikult teed mööda läbi lokkavate viljaväljade. Autor esitab kontrastiks looduse rikkusele tegeliku maaharija viletsuse. Luuletuses "Talupoja süda" jutustatakse emast, kes südamevaluga saadab oma poja võõrasse kroonusse. Üldiselt kujutab luuletaja rahvast tohutu jõuna, mis on aga määratud viirelemisele. Kirjanik nagu taotleks koputada kurnajate südametunnistusele, et need suhtuksid kehvikutesse inimlikumalt.

Järgmises kogus (1883) on külaelule pühendatud sarjad "Vilespillil" ja "Aasadelt ja nurmedelt". Neis on kujutatud poola küla, mis hävib sotsiaalse arengu halastamatus käigus. Vanad talupered lagunevad, noored peavad kodust võõrsile minema, mis põhjustab raskeid kurbmänge. Uue motiivina esineb selles kogus rahva viha oma vaevajate vastu ja lootus paremale tulevikule. Konopnicka loodab rahvale õnnelikumat tulevikku, kuid tal pole ettekujutust, kuidas see võiks saabuda.

Siiski usub kirjanik, et rahvas ise loob endale parema elu.

Külalteema jätkub ka luuletaja kolmandas raamatus (1886). Uudsenä tules sellesse ajalooline teema. Selles kogumikus on autor toonud "pilte" muistsest Kreekast ja Roomast, kusjuures mõneti on juttu tollastest orjadest. Mineviku varal tõestab luuletaja, et kõik rahvad, kelle vähemik ekspluuteerib enamikku, jõuavad paratamatult languseni. Ta toob antiigi näiteid hoiatusena poola rahvale, meenutades, et reformide teostamine on vältimatu, vastasel korral on langus möödapääsmatu. Ajaloolistest luuletustest nimetagem veel "Jan Hus" ja "Piiril". Viimases jutustatakse poola talupoegade väljakihutamisest Preisimaalt. Kolmas luuleraamat peädib Konopnicka esimese loomingupeeriõõdi.

1880. aastate lõpul hakkas kirjanik üha enam harrastama lühiproosat. Ta esimene proosakogumik "Neli novelli" ilmus 1888, millele järgnes 1890. aastatel veel rida teisi. Sisult on novellid lähedased luuletustele, kuid neis on hoopis sügavamalt karakteriseeritud tegelasi. Novellis "Suits" käsitleb autor noore kütja ja tema ema saatust, nende rõõmutuid argipäevi ja sisemist vastupanujõudu viletsustele. Ja kui noormees õnnetut surma saab, kerkib küsimus: mis saab nüüd vanast emast. Külalteema kõrval võtab autor kõne alla ka muid ebakohti ühiskondlikus elus. Nii käsitleb novell "Mendel Gdański" antisemitismiküsimust (kogu "Teel", 1899).

Kirjaniku pärisosaks jääb siiski luule. 1896. aastal ilmunud kogus "Itaalia" (selles on rida luuletusi, mis on kirjutatud poetessi Itaalias viibimisel) kõlavad rahulikud optimistlikumad toonid. Kirjanik usub, et ta kodumaad tabanud õnnetused ja kaotused hüvituvad tulevikus. Ta kutsub noorust üles töötama jõudu säästmata oma kodumaa taasülesehitamiseks. Ja ka Poola küla pildid pole selles kogus enam ainult sünged ning viletsusi kujutavad, vaid ka neis virgutab kirjanik rahvast armastama oma kodu ja maad. Luu-

letuste kangelaseks on võitleja, patriootiliste ideede kandja. Nii on luuletuses "Noor sõdur" kujutatud mitte kroonuorjusse sunnitud talupoega, vaid noort uue Poola eest võitlejat, keda innustavad sügavad humanistlikud ideed.

Eriline koht Konopnicka loomingus on suurel poeemil "Härra Balcer Brasiilias" (Pan Balcer w Brazylji, 1892-1910). See teos on suurim saavutus poola realistlikus luules, mis on kirjanduse klassikaliste traditsioonide väärikaks jätkajaks. Konopnicka luuleteos on suunatud poola talupoegade väljarändamise vastu. Kuuest osast koosnev poeem jutustab poola kehviktalupoegade vintsutustest, mis tuli taluda võõrsil, kuhu nad suundusid paremate elutingimuste otsinguil. Meelitatud Ameerika plantaatorite agentide poolt, kes rahva petmiseks maalisid kauneid perspektiive ookeanitagusest elust, sattusid emigrandid seal tegelikult veelgi raskematesse oludesse kui kodumaal. Kirjanik püüab veenda talumeest armastama oma kodumaad ja põldu ning raskuste eest mitte põgenema, vaid koondama jõude ning võitlema parema ning õiglasema tuleviku nimel.

Tõuke suure emigratsiooniteemalise poemi kirjutamiseks sai Konopnicka 1891. aastal Šveitsis viibides, kus ta kohtas poola reemigrante, kes olid Euroopasse tagasi pöördunud ja rändasid jalgsi läbi Prantsusmaa ja Šveitsi kodumaale. Nende jutustused talutud kannatustest olevat kuulajate juuksed püsti ajanud.

Tuleb silmas pidada, et just 1890. aastatel oli poolakate asumine Ameerikasse saavutanud tohutu ulatuse. Ametlikel andmetel rändas läinud sajandi viimasel kahel kümnendil sinna üle kahe miljoni inimese, kusjuures iga-aastane emigrantide arv tõusis pidevalt. Rahva elujõudu kurnava nähtuse põhjustas kujutlematult raske agraarolukord, sest poola talupojalt tegelikult kisti maa käest. Paljud väljarändajad suundusid Ameerikasse selleks, et seal koguda raha, tulla tagasi kodumaale ja osta endale maatükk. Tegelikult õnnestus see vaid üksikutel. Plantaatorid saatsid uued or-

jad tervislikult ebasoodsatesse paikadesse, kus neil tuli teha äärmiselt kurnavaid töid, nii et enamik hukkus või vähemalt ei suutnud kunagi koguda raha. Kohalikud võimud ei osutanud õnnetutele pettuseohvritele mingit abi. Sellise saatuse eest tahtis kirjanik oma poemiga rahvast hoiatada.

Teose peategelane on sepp, kes jutustab enda ja oma kaasmaalaste viletsuselugu. Kujul oli prototüüp, kellelt kirjanik ammendas palju fakte väljarändajate elu kohta. Poem pole aga üksikisiku lugu, vaid selle kollektiivseks tegelaseks on kogu emigrantide rühm. Nende saatuse kirjeldus moodustab teose süžee. Mõnikümmend väljarändajat, kes moodustavad selle rühma, pärinevad mitmelt poolt Poola aladelt. Igaüks neist erineb teistest oma keelemurdelt, tavadelt ja iseloomult, kuid kõiki neid ühendab püüd leida ookeani taga paremaid elutingimusi ja vaba elu oma maadkiil. Asudes laeva on kõik, nagu pan Balcergi, veendunud, et nad saavutavad selle oma töökate kätega. Ent peatselt tekivad esimesed pettumused: laeva vahetekk on räpane, seal võib õhupuudusest lämbuda, ja toit on vilets. Ookeani tormis lisanduvad kannatused. Inimesed haigestuvad, mitmed surevad. Sadamasse saabumisel loodetakse, et nüüd algab uus, ilus elu, kuid pettumused aina süvenevad. Poolakad viiakse tääkide vahel emigrantide majja, kuhu nad jäävad töötuna pikemaks ajaks. Ja kui viimaks saabub jaotuskomisjon, siis ei pakuta emigrantidele sugugi oma talusid, vaid määratakse osa kohviistandusse, osa metsatöödele. Viimase rühmaga läheb kaasa ka Balcer. Metsas kannatused aina kasvavad. Töö on üle jõu käivalt raske, piinu valmistavad ebatervislik kliima ja igasugused mürgised putukad. Peatselt selgub, et siia jääda tähendaks surma minna. Ja nüüd alustab väljarändajate rühm tagasiteed ookeani kaldale, et pääseda kodumaa le. Juhiks kujuneb Balcer. Ta on talust pärinev tööline, laiema silmaringiga ning ettevõtlikum kui teised. Tema juhtimisel asutakse teele läbi metsiku maastiku. Tohutute vaevade järel jõutakse viimaks sadamasse, kuid üle mere pääse-

miseks puudub raha. Sadamas ühinevad poolakad kohalike tööliste streigivõitlusega. Balcerile on selgeks saanud, et orjuse hävitab rahvas ise võitluses, ilma kelleltki armu ootamata. Lõpuks pääsevad poolakad Euroopasse ja algavad jalgsimatka kodumaale. Poeemi viimane osa "Mingem!" on võimas hümn isamaale. Selles on autor maksimaalse jõuga väljendanud oma patriootilisi tundeid ja kõigutamatut veendumust Poola õnnelikust tulevikust, mis on seostatud inimeste vabaduse ja võrdõigusega. Tõsi küll, ta laseb Balcerit avaldada mõtteid, mis eitavad revolutsiooni, kuid teiselt poolt on selge, et kirjaniku tuleviku-Poola saab tekkida ainult tollal võimul olevate klasside kukutamise teel. Konopnicka Poola on vaba, töötava rahva Poola, kus rahvas elab sõpruses ja vastastikuses lugupidamises teiste rahvastega.

"Pan Balcer Brasíliias" on poola XIX sajandi kirjan-
duses küll vist ainulaadne poeem, milles jõuliselt ning
tõepäraselt on kujutatud mitte ainult rahva igatsusi ja
lootusi, vaid näidatud ka neid jõude, mis viivad töötajad
võidule. Konopnicka suutis oma realistlikes teostes n.-õ.
tähistada poola rahva võitlustee. Ta värsid kõlavad veel
tänapäevalgi sama jõuliselt tänu nende rahvalikkusele, sel-
gusele ja tõelusele. Neis väljendub luuletaja armastus rah-
va vastu, suur usk tema helgesse tulevikku ja püüe luule-
relvaga kaasa aidata tema kiiremaks vabanemiseks. Rahva-
Poolas hinnatakse Konopnickat suure demokraatliku sõna-
meistrina.

Boleslaw Prus
(1847 - 1912).

Boleslaw Prus (kod. nimega Aleksander Glowacki) pärineb vaesurud šlahtast. Gümnaasiumiõpilasena võttis ta osa 1863. a. ülestõusust, mille tõttu viibis pärast revolutsiooni mahasurumist vanglas. Lõpetanud gümnaasiumi, astus nooruk 1866. a. Varssavi Peakooli (ülikooli) füüsika-matemaatikateaduskonda. Osalt kehvuse, osalt seni selgitamatuil põhjusil lahkus ta ülikoolist 1868. aastal. Oli koduõpetajaks, vabrikutööliseks ja kontoriametnikuks, alates 1872. aastast pühendus ajakirjandusele ning kirjandusele. Järgneva kolmekümne aasta vältel oli ta mitme ajalehe ja ajakirja toimetuse liikmeks või kaastööliseks, avaldades peamiselt följetone, skitse, artikleid ja lühijutte. Prusi elu oli sündmustekehv. Ta elas pidevalt Varssavis, ainult 1895. aastal tegi mõnekuise välisreisi Lääne-Euroopasse.

Publitsistina oli Prus Poola ühiskondlikus ja kultuurielus püsivalt aktiivne. Ta reageeris oma kirjutistes kõigile vähegi tähtsatele sündmustele ja nähtustele. Kirjanikuna võttis ta algul omaks poola positivistide sotsiaalsed ideed. Nii kutsus ta oma 1870. aastate kirjutistes üles kõiki poolakaid, vahet tegemata seisuste ja klasside vahel, üksmeelselt töötama "ühiskasu" nimel. Ta kutsus üles jagama suurmõisu, vahetama frakki tööpluusi vastu, vappi ärisildi, sulge vasara ning arssinapuu vastu, ja mis peamine, õppima ja õppima. Muidugi oli neis positivistlikes seisukohta-

des palju teostamatuid soove ja Prusi loomingus ilmnes järjest seisukohti, mis näitavad, et säärane üksmeel polnud mõeldav. Positivism püüdis mahendada klassivastuolusid, Prusi paljudest teostest aga nähtub, et just see antagonism oli kaasaja ühiskondliku elu iseloomustavamaid aluseid. Kapitalistlike vastuolude teravnedes Poolas 1880. aastatel vabanes Prus positivistlikest illusioonidest. Prusi esteetilised vaated olid demokraatlikud ning progressiivsed. Ta tunnistas kunsti, mis on arusaadav laiadele massidele ja mis õigesti peegeldab tõelust. Ta pooldas realismi nii kujutavas kunstis kui kirjanduses, seoses sellega nõudis ka kunstis rahvalikku sisu ja temaatikat. Prusi peetakse õigusega üheks poola kunstiväärtusliku novelli rajajaks. 1872.-1885. aastatel kirjutas ta umbes 60 novelli ja jutustust. Kirjanik algas humoristina. Tema varasemates novellides leidub rohkesti koomilisi efekte, kuid naljakad situatsioonid ja lõbusad juhtumid on mõneti farslikud. Hilisemas loomingus omandab huumor aga sotsiaalsed funktsioonid. See teenindab autori humanistlikke seisukohti, ilmestab ta tegelasi ja on vahel määratud ka sotsiaalelu ebakohtade paljastamiseks. Teostes hakkavad põimuma tõsised elemendid koomilistega. Näitena olgu nimetatud novell "Ärklitoe üürnik" (1875), romaan "Palee ja onn" (Palac i nuderu, 1876) jt., milles on tegemist ühiskondlike probleemidega ja kujutatakse inimeste traagilisi saatusi. Mõnedes lühiteostes leidub mürgist kriitikat šlahta pihta ja Prus on ka üks esimesi poola kirjanikke, kes võtab kõne alla kujuneva proletariaadi elu. Prusi käsituse järgi peavad kaasaegse romaani tegelasteks olema mitte krahvid ja vürstid, vaid käsitöölised, õmblejad ja sulased, keskseks teemaks aga vaesus, abi puudumine ja pahe. Prusi tegelasteks kujunevad nn. väikesed inimesed. Need ei ole aga lihtsalt ebaõigluse ja harimatuse ohvrid. Nende sisemaailm pole primitiivne, vaid, vastupidi, rikas, huvitav ning meeldiv. Nende lihtsakoelise välimuse all peitub sageli südameheadus, abivalmidus ja võime kangelaslikkuseks.

Hoopis teistsugune on Prusi suhtumine rikaste klassisse. Raha korrumpeerib inimesi, kodanlane on ükskõikne kunsti ja ilu vastu. 1870. aastate streigid ja rahutused tööliskonnas juhtisid Prusi tähelepanu tööliste ja kapitalistide vahelisele võitlusele. Ta jõuab järeldusele, et tööliklassi küsimus on üks ühiskondliku elu tähtsamaid probleeme. Novellis "Vastulaine" näitab Prus, milline on kapitalistliku progressi pahupool, kelle arvel saavad peremehed kasusid, kui karm on kapitalistlik eksploatatsioon ja kuidas kasvab tööliste viha selle vastu.

1885. aastal ilmus Prusil romaan "Eelpost" (Placówka), milles autor on tunnustatava süvenemisega näidanud poola talupoja elu, olustikku ja psühholoogiat. Talurahvaküsimus oli neil aastail tööliküsimuse kõrval olulisemaid probleeme poola progressiivses kirjanduses. Prus on sellele pühendanud rea kirjutisi, milles toonitab, et see on teema, mida kirjandus ei tohi vältida.

"Eelposti" süžeeks on talumehe Josef Slimaki visa võitlus saksa kolonistide vastu oma maa eest. Võitlus poola maa-de anastamise vastu sakslaste poolt oli tollal tähtsaks ühiskondlikuks probleemiks. Eriti intensiivselt toimus kolonizatsioon Poola Saksamaa osas. Seal valitses rahvuslik rõhumine, piirati poola keele kasutamist, eriti koolides, ja soodustati kõigiti poolakate maavalduste anastamist sakslaste poolt. Ent saksa koloniste rändas järjest ka Venemaale kuuluvasse Poola ossa.

Romaanis "Eelpost" kirjeldab Prus olukorda ühes külas Lublini lähedal. Romaanis jutustatakse, kuidas poola mõisnik kergemeelselt (ballil, kahe tantsu vaheajal) müüb oma mõisa saksa asunike esindajale. Sakslased tahavad iga hinna eest omandada ka Slimaki talu, kuid arenemata lihtne talumees osutub paremaks patrioodiks kui haritud mõisnik - ta keeldub. Slimaki tabavad rängad õnnetused - talu põleb maha, naine sureb - kuid ta ei murdu.

Nagu romaani pealkiri osutab, luges Prus just talupoegi, tänu nende ürgsele kiindumusele oma maasse, kindlaks

eelpostiks sakslaste "ittatungi" vastu. Talumehe kõigutamatus on vastandatud mõisniku antipatriootilisele hoiakule; viimasele oli oluline saada raha, et veeta välismaal parasiitlikku jõudeelu.

Kõrvalprobleemidena tulevad romaanis kõne alla küla-sisesed sotsiaalsed vastuolud, nagu mõisniku ja talunike vahelised suhted, peremehe ja sulase vahekorrad, hallparunite ja teiste peremeeste vastuolud.

Külaelu kirjeldades on kirjanik realistina andnud usutava ning tüüpilise pildi tollasest Poola maaühiskonnast.

Peategelast pole idealiseeritud: ta on harimatu, vana küljes kinni olev piiratud silmaringiga mees. Näeme teda kohtlevat sulast hoolimatult ning julmalt. Šlahtaperekused on irooniliselt antud. Kirjanik ei näe mõisnikes midagi head. Preestrit, mõisniku sõpra ning joomavenda, on kujutatud irooniaga, Saksa koloniste aga asjalikult, tendentsita. Lugeja tunneb kogu aja, et Prusi sallimatus pole suunatud saksa rahvuse, vaid kolonisaatorite vastu. "Eelpost" on kirjutatud küpse meistri sulega. Selles pündub autori varasemate teoste sentimentaalsus, ebatavaliste situatsioonide kasutamine, dekoratiivsus. Eriti tunnustavalt on kriitika hinnanud tegelaste karakteristikat teoses.

"Eelpost" on poola klassikas hinnatav ja püsiva väärtusega, kuni Rey Monti "Talupoegade" ilmumiseni kõige silmapaistvam teos poola külaelust. Erilise lugupidamise omandas "Eelpost" rahva hulgas Teise maailmasõja ajal.

Prusi järgmiseks suureks teoseks, mis tähistab ühtlasi uut etappi ta loomingus, oli romaan "Nukk" (Lalka, 1887, eri raamatuna 1890, e. k. 1957). Selles teoses on kirjanik suure kunstilise jõuga käsitletud põhilisi sotsiaalseid protsesse seoses kapitalismi arenguga Poolas: šlahta laostumist ning allakäiku ja kodanluse kujunemist, sotsiaalse ebavõrdsuse kasvamist ja linnatööliste vaesust. Ükski teine teos tolleaegses poola kirjanduses ei käsitle ühiskonda nii sügavalt. Kapitalistliku Varssavi asukaid esindavad arvukad

tegelased - kaupmehed, restorani pidajad, vürstid, advokaadid, arstid, poodnikud, voorimehed, käsitöölised, prostitutsioonid.

Romaani sündmustik hõlmab kaks aastat, 1878 - 1879, ent Rzecki päeviku kaudu ulatub teose haare 40 aastale. Seal on juttu ungari 1848. a. revolutsioonist, 1863. a. poola ülestõusust, rahvusvahelistest suhetest neil aegadel jne.

Romaani keskseks tegelaseks on Stanislaw Wokulski, äärmiselt keerukas ning vastuoluline kuju. Tema elus on selgesti eraldatavad kaks perioodi. Esimese vältel tunneb Wokulskit kui tööinimest, avalikku tegelast ja 1863. aasta ülestõusust osavõtjat. Vaese perekonna lapsena tuli tal nooruses pingsalt töötada. Õppimiseks jäid ainult ööd. Restoranis töötades pidi ta taluma pilkeid ja neist ei pääsenud ta ka siis, kui oli jõudnud juba ülikooli. Ilmselt tsensorit arvestades ei peatu Prus pikemalt Wokulski tegevusel salaühingus ja tema osavõtul 1863. aasta ülestõusust. Saadetuna Siberisse jätkab Wokulski tegelemist teadusega.

Naasmisega Siberist algab Wokulski elus teine periood. Sellal valitses Venemaal reaktsioon. Poolas oli lõppenud šlahta revolutsiooniline liikumine, töölisklass ei olnud veel aktiivseks sotsiaalseks jõuks kujunenud. Intel ligentsis oli maad võtnud pettumismeeleolud, loobuti ühiskondlikust ja revolutsioonilisest tegevusest. Wokulskil on raskusi elatumisega. Ta abiellub rikka lesega ja saab niiviisi kaupmeheks, muutudes seega kodanlaseks ning ekspluaateerijaks. Lesestunult kohtab ta mõisnikupreili Izabella Lenckat, armub ja püüab nüüdsest peale rakendada kogu oma vaimujõudu selleks, et pääseda ühiskondlikul redelil kõrgemale. Tal on edu. Wokulski kujuneb välkekaupmehest suurärimeheks, rahvusvaheliste mõõtmetega rahatuusaks. Isikliku tööga poleks Wokulski kunagi suutnud miljoneid teenida. Teadusefanaatik ning patrioot kujuneb kodanlikuks ekspluaateerijaks. Prus iseloomustab kolme etappi Wokulski elus:

nooruses lõvi - osavõtja ülestõusust, siis härg - kaupmees, ja lõpuks hunt - rahatuus. Ent Wokulski ei rahuldu äriliste saavutustega, teda vaevavad pidevalt kahtlused ja pettumused. Prusi tegelast piinab mõte ületamatust takistusest, mis eraldab teda kui madala päritoluga inimest õilsast slahtast. Säärane alaväärsustunne oli tollasele poola kodanlusele tüüpiline, sest feodaalajastu igandid olid veel tugevad, lõmitati sinivereliste ees.

Rikastumine ei saanud kujuneda Wokulskile elusihiks. Ta säilitab inimsuse, hindab ausust ja isiklikku korralikkust, tunneb kaasa õnnetutele ja isegi abistab mõnda. Vähesellest, ta on veendunud, et kodanlik kord peab kunagi kokku varisema. Säärane kahepaikne ellusuhtumine - olla kapitalist ja samal ajal tunda vastumeelsust kodanlikust tegevusest - põhjustavad pettumuse, tekib vaimne kriis ja kui lisandub veel õnnetu armastus, viib see enesetapmiseni. Prus ei tee oma tegelasest kangelast, ta näitab, et keegi ei saa olla üheaegselt kodanlane ja aus inimene, et säärased kapitalistid nagu Wokulski on valged varesed teiste kiskjate seas, et nad on vältimatult määratud hukkamisele. Prusi loodud kuju on keerukas, mitmes suhtes ebatavalinegi, ent kirjanik on andnud selle usutavana ning hüvipakkuvana.

Kujutatud ühiskonnas pole asu ka säärasel idealistil, nagu seda on Rzecki. Ta on kasvanud patriootilise konspiratsiooni ja ülestõusude ajajärgu õhustikus, austab Napoleoni, kellelt poola patrioodid omal ajal lootsid kodumaa vabastamist. Rzecki on osa võtnud 1848. aasta ungari revolutsioonist ja isegi pärast 1863. aasta ülestõusu mahasurumist jääb ta truuks vanadele ideaalidele, oodates üldist sõda rahvaste vabaduse eest. Ta ei taha tunnistada, et ühiskond on muutunud, et kaasaegsed kohanevad kodanliku arenguga. Ta loodab "ueele Napoleonile", kes seaks jalule korra Euroopas. Kangelaslikele aastatele järgnev kodanlik sahkerdamisperiood purustas aga tema ideaalid. Elu lõpul tuleb Rzecki nagu Wokulskigi mõttele, et elu on halb, ning veendub oma võimetuses leida mingit lahendust.

Kujutades aristokraatlikku keskkonda (Izabela Lencka, tema isa, Starski jt.) näitab Prus suure kunstilise veenvusega selle seisuse moraalset laostumist. Poola aristokraatia oli ajalooliselt juba surnud, ta elas vaid näiliselt edasi.

Izabela oma põlgusega igasuguse töö vastu on aristokraatia parasiitluse kehastus. Lisaks on ta ülbe ning julm. Tal pole mingeid vaimseid püüdlusi, ta peab šlahtat "kõrge-maks rassiks" ja põlgab lihtrahvast. Kogu Lenckide perekond pole muud teinud, kui raisanud oma varandusi. Izabela kõlbab ainult salongide ehteks. Sama masti on ka teised aristokraadid: kes hädaldab õnnetu isamaa pärast, kes püüab naiselt võimalikult palju raha välja pressida, kes väriseb naise truudusetuse pärast, kes taotleb raha laenata või sulid mängida. Romaanis ei osutata huvi aristokraatide sisemaailma vastu. Neid on aga iseloomustatud mingi eri joone väljatõstmise teel: vürst on "patriootiline" lobiseja, krahv Litinski "inglane", parun kaardihaike jne. Üksikute aristokraatide mandumist seostatakse kogu šlahta seisuse kui teraviku langusega. See laostumispilt on seda mõjukam, et säärast härraselu elatakse maal, kus rahvas kannatab rängalt rahvusliku ja ühiskondliku surve all. "Ühed hukuvad kehvusest, teised pahedest," ütleb Wokulski.

Kodanliku ühiskonna põhipaheks peab Prus kapitalistide tohutut rikastumist ja töötajate kasvavat vaesumist. Kapitalistlikus linnas ostetakse ja müüakse kõike. Edasi jõuavad südametunnistuseeta ning auta inimesed. Neid kujutades annab kirjanik sügavalt kriitilise pildi kapitalismi ärimoraalist. Kodanlik kord mõjutab hävitavalt kultuuri, lähmatab teadust.

Ent ühiskonna pahelisust kritiseerides ei suuda Prus osutada konkreetsetele võimalustele selle ümberkujundamiseks. Romaanis on küll juttu esimestest poola sotsialistlikest organisatsioonidest, kuid, arvestades tsensorit, ei saanud autor neist kõnelda konkreetsemalt. Üks poesell loeb küll keelatud kirjandust ja on kuidagi seotud põrandaaluste

ringidega, samuti on sotsialistidega vahekorras ka Wokulski majas elavad üliõpilased. Romaani lõpul on mainitud nende arreteerimist ilmselt poliitilistel põhjustel. Kuid Prus ei kujuta neid sotsialiste tekkiva ühiskondliku jõu esindajatena, nad jäävad eeskätt unistajateks ning kavandajateks.

Romaani temaatika ei hõlma tööliste võitlust kapitalistide vastu. Mõned paigad teoses viitavad siiski sellele, et kirjanik tundis proletariaadi võimsat jõudu. Selline on näiteks episood Izabela Lenckast metallurgiatehast külastamas. On antud masinate ja neil töötavate inimeste jõud, teiselt poolt aga tunne ähvardusest, mis võib iga hetk paisuda tormiks.

Tõeluse realistlik käsitus, läbimõeldud funktsioonidega tegelaskond, kirjaniku haruldane oskus teha üksikutest stseenidest ja kujudest suuri sotsiaal-filosoofilisi üldistusi annavad romaanile suure kunstilise väärtuse. Võrreldes eelnevate teostega tuleb märkida arvukate erinevatesse ühiskondlikesse kihtidesse kuuluvate tüüpiliste tegelaste loomist. Karakteristikas rakendab kirjanik edukalt portreed. Ta on kasutanud iseloomustamisel detaile nagu tegelaste riietus, nende eluruumide sisustus jmt. Pälvib tähelepanu ka Varssavi realistlik kirjeldus. See olevat nii täpne, et kaasaegsed isegi märkisid ära maja, milles Wokulski elas.

Tüüpiliste kujude rikkus, sügav sotsiaalne karakteristik ja realistlikud muljeterikkad pildid Varssavi elust on aluseks, et lugeda "Nukku" Prusi loomingu tippsaavutuseks ning poola XIX sajandi lõpu üheks silmapaistvamaks teoseks.

Prusi loomingut pärast 1890. aastaid iseloomustab vastuolulisuse süvenemine. Ta loob realistlikke teoseid ("Jaa-rao"), selle kõrval aga ka kunstiliselt ning ideeliselt nõrku romaane ("Lapsed"). Põhiliselt jääb kirjanik siiski realistiksi ning demokraadiks. Ta kritiseerib teravalt Nietzsche reaktioonilist filosoofiat, mida tollal tunnustasid paljud dekadendid kõrgeimaks tarkuseks. Oma 1890. aastate kirjutistes polemiseerib Prus "puhta kunsti" esindajatega ja nõuab, et kunstnikud ja kirjanikud arvestaksid ka töötavat rahvast.

Ta ütleb, et kui kirjanik tunnustab kõrgemate klasside huve, nimetatakse seda puhtaks kunstiks, kui ta aga kaitses kehvikuid, kõneldakse tendentslikkusest. Samuti eitas kirjanik ka naturalismi, mõistes hukka näiliselt objektiivset sorimist piasiasjades, mis ei vasta psühholoogilisele tõeale.

Prusi nende aastate paremad teosed jätkavad kriitilise realismi joont. Ajajärgu parimaks saavutuseks on 1895. aastal ilmunud romaan "Vaarao" (Faraon, e. k. 1966). Teose sündmustik toimub muistses Egiptuses. Kujutades kunagise võimsa riigi langust, otsib autor vastust küsimusele selle põhjustest. Lugejale selgub, et ajalooliselt kauges olustikus näeb kirjanik sama probleemi, mis oli põhjustanud Poola kodanlik-feodaalse ühiskonna allakäigu. Muidugi ei tule mõista, nagu oleks Prus Poola päevaküsimused üle kandnud kaugete aegade olustikku.

"Vaarao" tähtsus poola ajaloolise romaani arengukäigus seisneb selles, et kasutades teaduslikke andmeid mineviku kohta, esitab autor elavates kujudes kauges ajastu sotsiaalseid probleeme, mis on vägagi olulised kaasaja ühiskondlike küsimuste mõistmiseks, ning püüab jälgida ajaloo arengu seaduspärasusi.

Teose keskseks probleemiks on võitlus võimu pärast noore vaarao Ramses XIII ja võimsa preestrite kasti vahel. Selles võitluses kajastuvad tervete klasside kokkupõrked, kusjuures kõige aluseks on varanduslikud huvid. Preestrite ja templite ülalpidamiseks pidid töötama umbes kaks miljonit egiptlast. Pettes rahvast, põimides üle kogu maa nuhkide võrgu hoiavad preestrid enda käes riigi juhtimise. Kirjeldades vana Egiptuse töötajate rasket olukorda pidas Prus silmas poola talupoegade ja tööliste kerjuslikku vaesust ning uskumatut kurnamist. Vaimulike kasti kriitika kõlas eriti aktuaalsena Poolas, kus katoliku kiriku võim oli väga tugev. Vana-Egiptuse riigi kriisi seletab kirjanik rahva väljakanatamatu ekspluateerimise tagajärjena. Rõhumine ja nälg põhjustasid massilisi rahutusi. Neist on romaanis korduvalt kõnet ja neis kajastub Prusi suhtumine Venemaal ja Poolas val-

mivasse revolutsioonilisse situatsioonis. Prus kirjeldab üksikutest mässudest süttinud rahva ülestõusu preestrite kasti vastu. Preestritel aga õnnestub ülestõus maha suruda, hirmutades rahvast päikesevarjutusega, mida nad tõlgitsevad jumalate nuhtlusena. Säärast lahendust on roomaanis käsitletud normaalsena. Jõud olid ebavõrdsed: ühelt poolt juhita ning plaanita massid, teiselt poolt hästi organiseeritud preestrite kasti. Ülestõusnuid püüab juhtida noor vaarao Ramses XIII, kes töötab rahvale mõningaid kergendusi. Tegelikult olid vaarao mängus oma huvid: ta kavatses ära kasutada rahva rahulolematust, et haarata võim preestritelt enda kätte.

Prus kujutab Ramses XIII idealiseerimata. Ta on julge, õilis nooruk, kes tunneb kaasa rahva kannatustele ning alustab preestritega võitlust elu ja surma peale. Ometi tunnistab vaarao, et tal on rohkem ühist aristokraatiaga kui rahvaga ja vaevalt oleks võidu puhul lihtsad inimesed pääsenud rõhumisest. Kuid Ramsese üritus äpardub ja ta hukub. Võim läheb ülepreestri kätte, kes kavala riigimehena mõistab, et rahva rahustamiseks tuleb teha mõningaid järeleandmisi. Nii määratakse iga seitsmes päev hingamispäevaks, leevendatakse karistusi jne. Prus näitab säärase lahenduse abil, et rahva võitlus pole asjatu ka siis, kui see maha surutakse. Võitlusega sunnitakse valitsejaid tegema järeleandmisi ja reforme.

Epiloogis väljendab üks vana õpetlane Prusi seisukohta, et riigi heaolu ja saatuse on tihedalt seostatud masside õnne ja hüvanguga. Veendunud demokraadina mõistab Prus, et lõpuks otsustab rahvas ise oma saatuse. Selline järeldus näitab, et Prus oli vabanenud positivistide ideest, mille järgi rahvast juhivad vaimselt ja majanduslikult kõrgemal seisval kihid. Teiselt poolt järeldab Prus vastavalt positivistlikule õpetusele, et olemasoleva ühiskondliku korra muutumine peab toimuma selle pideva parandamise teel ilma revolutsioonilise võitluseta.

Prusi küündimatus revolutsioonilise võitluse kui ajaloolise teguri mõistmises ilmneb reas teostes, muu hulgas

romaanis "Lapsed" (1908), mis on kirjutatud revolutsiooni mahasurumisele järgnenud reaktsiooniperioodil. Prus ei ava romaanis töörahva revolutsioonilise võitluse tõelisi põhjusi, ei süvene sündmuste olemusse ega kujuta neid revolutsioonilise liikumise jõude, mis olid tegelikkuses eesrindlikud ning juhtivad, vaid koondab oma tähelepanu kooliõpilaste rühmadele, kes ei mõistnud ülestõusu mõtet, vaid inustusid selle heroilisusest. Kirjanik tunneb kaasa noortele ja kujutab nende osa sündmustes kui viljatut lapsikut üritust. Ent Prus ei lõpetanud oma kirjanduslikku tegevust sotsialismi ja revolutsiooni eitavate vaadetega. 1911.aastal hakkas ilmuma tema romaan "Muutused" (Przemiany), mis jäi küll lõpetamata. Selle teose peategelaseks on vene üliõpilane-revolutsionäär Dmitri Permski, kes on veendunud sotsialist. Ta arendab propagandat lihtsate tööliste ringides ja kõneleb oma mõttekaaslastest kui kõige õilsamatest, targematest ning tugevamatest inimestest. Teos näitab, et Prus huvitus elu lõpul ajastu kõige eesrindlikumatest vaadetest ja revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide tõekspidamistest. Romaanis esineb ka kõrgematesse kihtidesse kuulujaid, kuid nende seas ei ole ühtki positiivset tegelast. Aristokraatia parasitlik elulaad on vastandatud rahva viletsusele. Rahvas hakkab üha enam aru saama sotsiaalse revolutsiooni vältimatust vajadusest. "Muutused" on Prusi viimane teos.

Prusi loomingu ideoloogias etendas positivism vaieldamatult arvestatavat osa, kuid tema looming tervikuna arenes eesrindlikuks mitte positivismi tõttu, vaid sellest hoolimata. Positivistid taotlesid leevendada kapitalistliku ühiskonna sotsiaalseid vastuolusid, Prus aga näitab mitmes oma teoses just neid. Positivistid jutlustasid tööliste ja tööstuseomanike ühistest huvidest, Prus näitas tööliste halastamatut ekspluateerimist kapitalistide poolt, seega vabrikumänike ja tööliste huvide lepitamatust. Positivistid propageerisid šlahta ja talupoegade ühinemist, Prus oma "Eelpostis" näitas, kuidas mõisnikud kurnasid ning põlgasid talupoegi, viimased omakorda olid vaenulikud härraste vastu. Positivis-

tid püstitasid "ausa" kapitalisti ideaali, "Nukus" näitas Prus, et "aus" kodanlane muutub kapitali olemuse tõttu vältimatult ekspluateerijaks.

Prusi looming on mõjutanud poola realistliku kirjanduse edasist arengut. Ta oli üks esimesi autoreid, kes asus käsitlema kapitalistlikku linna ja näitas selle vastuolusid ning kontraste.

Tugevasti on tema loomingus esindatud talupojateema. Ta süvendas selle sotsiaalset käsitust, lõi rea ilmekaid tüüpilisi taluinimeste kujusid, kes esindavad poola maa-rahva mitmesuguseid kihte. Oma silmapaistva kunstimeisterlikkusega aitas ta hinnatavalt kaasa kirjanduse arengule, andis panuse kirjakeele arenguks ja rikastumiseks ning tõstis novelli ja romaani taset poola kirjanduses.

Henryk Sienkiewicz
(1846 - 1916).

Henryk Sienkiewicz sündis 1846. aastal Siedlce kubermangus rikkas šlahtaperekonnas. Ta õppis aastail 1866-1871 Varssavi Peakoolis (ülikoolis) filosoofiat ja alustas kirjanduslikku tegevust juba üliõpilasena, avaldades ajakirjanduses lühiproosat, arvustusi jm. Novellid "Vana teener" (Stary sluga, 1875) ja "Hania" (1876, e. k. 1907), mis ilmusid "Gazeta Polskas" Litwose pseudonüümi all, tõiid noorele autorile esimese tunnustuse. Neis teostes on idealiseeritud šlahta elulaadi ning näidatud mõisnike ja teenijate vahekorda idüllilisesena.

1876. a. reisis Sienkiewicz Ameerikasse, kust naasis kahe aasta pärast. Tema reisikirjeldused "Gazeta Polskas" äratasid tähelepanu, veelgi enam aga võõrsil kirjutatud "Söevisandid" (Szkice weglem, 1877, e. k. 1906), milles autor annab realistlikke pilte maareformijärgsest poola külast, osutades kuristikule, mis oli kujunenud mõisa ja küla vahel. Pildid poola külaelust on masendavad. Ent kirjanik ei virguta talupoegi protestile, küll aga hurjutab mõisnikke. Eredalt iseloomustavaks talurahva elupildiks on novell "Mooskant Janko" (Janko muzykant, 1880, e. k. 1888, 1902), milles on kujutatud andeka külapoisi traagilist saastust. Janko ema on kehv päeviline, kes elab kerjuslikus vaesuses. Janko on haruldaset muusikahuviline ja käib kõrtsi akna taga pillimängu kuulamas. Tal on vastupandamatu tung korragi katsuda viulit. Et poiss teab ühes mõisa toas viiu-

li rippuvat, hiilib ta sinna, kuid tabatakse ja varguskat-
ses süüdistatuna peab kandma ränka peksukaristust. Nõrk
poiss sureb peksu tagajärjel. Janko tragöödiale on vastan-
datud pilt mõisniku perekonnast. Härrased on parajasti ta-
gasi pöördunud Itaaliast, nad imetlevad sealseid muusikali-
selt andekaid noori, keda nad oleksid valmis toetama, sest
poolakate seas ju sääraseid talente ei leidu. Selline vas-
tandamine tugevdab veelgi kriitikat, mis on suunatud valit-
seva kodanluse ning aadli pihta.

Saksa võimude poolt avaldatava rahvusliku surve vastu
Saksa-Poolas protesteerib kirjanik novellis "Bartek võitja"
(Bartek zwycięża, 1882). Prantsuse-Saksa sõja ajal 1870. aas-
tal on mobiliseeritud teiste Posnani poolakate seas ka ta-
lumees Bartek Slowik. Ta on kirjaoskamatu talupoeg, kes ei
tea midagi Prantsusmaast, kelle vastu ta saksa sõjaväelase-
na nüüd peab sõdima. Bartek on vapper sõdur, teda autasus-
tatakse risti ja medaliga. Kui sõda lõpeb, pöördub B. kodu-
külla. Seal ei hinda keegi tema sõjalisi teeneid. Saksa kol-
onistid püüavad anastada tema talu, ta pojale keelatakse
koolis poola keele kõnelemine. Bartek satub võimudega vas-
tuollu, jääb oma talust ilma ja peab asuma linna, et haka-
ta töölisena perele toitma.

Kaasaja kapitalistliku korra pahesid kritiseerib kir-
janik ka reisikirjeldustes mitmest Euroopa riigist, mida ta
70.-80. aastatel külastab. Ta süüdistab Inglismaa ja Prant-
susmaa võime, kes on jalge alla tallanud kodanliku demokraa-
tia vabadused. Jutustuses "Leiva pärast" (Za chlebem, 1880)
kujutab Sienkiewicz poola emigrantide vaevateed Ameerikas.
Autor annab pildi kontrastidest, mis valitsevad Ameerikas
rikaste elulaadi ja töötajate olukorra vahel, kirjeldades
kehvikute linnaosade viletsust, räpasust ja kuritegevust.
Leivateenistuse lootusega väljarännanud poolakad peavad lä-
bi tegema palju kannatusi, kuni nad viimaks hukuvad. Oma
realistlike jutustustega leidis kirjanik suurt tunnustust
progressiivsetes ringides, sellal kui parempoolne kriitika
neid taunis. Sienkiewiczit süüdistati olude tahtlikus mus-

tamises ning väärvalgustamises. Ometi kuuluvad kirjaniku varasemad jutustused tänu oma realistlikule demokraatlikule suunitlusele ning kunstilisele ilmekusele poola realistliku kirjanduse paremikku.

Kaheksakümnendate aastate algul toimus Sienkiewiczi loomingus pööre reaktsiooni suunas. Klassivõitluse ja töolisliikumise hoogustumisaastail sattus ta poola natsionalistide sõiduvette. 1882. aastal asus kirjanik reaktsioonilise ajalehe "Slowo" toimetaja kohale. Kirjanduses esines Sienkiewicz suure triloogiaga, mis käsitleb sündmusi Poola elus XVII sajandil. XVII sajand oli Poola ajalooos feodalistlik-orjandusliku süsteemi laostumisperiood, mil tugevnes ukraina ja poola talupoegade antifeodaalne võitlus. Laastavad sõjad, majanduslik ning poliitiline laos viisid Poola langusele, mille otseseks tagajärjeks oli riikliku iseseisvuse kaotamine järgneval sajandil. Sienkiewicz aga ei suutnud anda XVII sajandi poola ajaloo sügavat analüüsi ja kujutas seetõttu paljusid sündmusi väärvalguses.

1883. aastal ilmus esimene romaan "Tule ja mõõgaga" (Ogniem i mieczem, e. k. 1937), mille aineks on ukraina rahva vabadusvõitlus Bohdan Chmielnicki juhtimisel. Sienkiewicz on aga lähenenud sellele sõjale hoopis väärast seisukohast, käsitades seda kui Poola enesekaitset ülestõusnud kasakate vastu. Chmielnicki taotlusi ei näe ta mitte poliitilise võitlusena, vaid kättemaksuna poola šlahtale kunagi kannatatud solvamise eest.

Sienkiewiczi sümpaatia kuulub šlahtale. Ta ülistab poola šlahtalasi, kujutab neid ideaalselt julgete ning vaprate lahingumeestena, rüütellikena auküsimustes, õilsatena kõiges oma tegevuses, truudena armastuses ja sõpruses. Romaan on otse hümniks šlahtale. Sienkiewicz õigustab talupoegade kurnamist mõisnike poolt. Talurahva valitsemine olevat nende "seaduslik privileeg", sest šlah-ta kaitsvat maad ja "rahvastavat tühje maa-alasid ning asutavat linnu". Idealiseeritud pole ainult keskseid te-

gelasi, maašlahtalasi, kes sündmustiku käigus sooritavad ebatavalisi kangelastegusid, vaid ka suurfeodaale, nagu Jarema Wisniowieckit ja tema sõjakaaslasi, kes juhtisid võitlust Bohdan Chmielnicki vastu. Need on kujutatud kõigi rüütlivooruste kehastustena ning rahvuslike sangarite-na.

Triloogia teises osas "Uputus" (Potop, 1886, e. k. 1938) antud pilt XVII sajandi Poolast on tõepärasem. Selles romaanis on hoopis sügavamalt käsitletud Poola riigi laostumise põhjusi, milleks olid feodaalne anarhia, magnaatide reetlikkus ja šlahta omavoli ning egoism. Romaan käsitleb poola rahva võitlust rootsi anastajate vastu. Sienkiewicz näitab suurmagnaatide, vürst Radziwili jt. reetlikkust, nende koostööd Poola vaenlastega. Ta tõstab esile vallutajatevastase võitluse üldrahvalikkust ning suurte rahvamasside osavõttu sellest. "Uputuses" avalduva patriootilise idee, selle antifeodaalse suuna ja kunstilise taseme tõttu on romaan triloogia parim osa. Triloogia kolmas romaan "Pan Wolodyjowski" (1887, e. k. 1938, nimetatud peategelase järgi) käsitleb poolakate võitlust türklaste ja tatarlastega. Kuigi selles on patriootiline element tugev, ei küüni teos tasemelt teiste osadeni.

Triloogia on kirjutatud seiklusromaanil laadis, selle süžee on äärmiselt põnev. Romaanid tulvavad eredatest võitlusstseenidest, tegelastevahelistest konfliktidest, nende saatused on täis üllatavaid pöörded, milles isikliku elu seigad põimuvad ajalooliste sündmustega. Ajaloolised isikud on hoopiski tagaplaanil, need esiñevad äärmiselt episoodiliselt, mainimisi. Idealiseeritud tegelased on puhtalt eluvõõrad. Uks tugevamaid on "Uputuse" peategelane šlahtitš Andrzej Kmicic, kes on antud kujunemises, vastuolude võitluses ning teatud psühholoogilise süvenemisega. Veelgi enam pälvib esiletõstmist vana Zagloba, kes esiñeb triloogia kõigis osades. See vana kiidukukk (poola Falstaff!), kes armastab praalida oma olematu vaprussega, on XVII sajandi poola šlahtalase tüüpiline kuju.

Triloogia võeti poola progressiivsetes ringides vastu terava kriitikaga. Autorile heideti ette eksimusi ajaloolise tõe vastu, eriti esimeses osas. Seda suurem oli aga teose menu kodanluse ja aadli ringides, kus käsitati Sienkiewicz'i romaane kui poola kirjanduse suursaavutust. Tunnustuse omandas kirjanik ka väljaspool Poola piire ja ta triloogia kujunes palju tõlgitavaks teoseks.

Pärast triloogiat kirjutas Sienkiewicz kaks romaani kaasaja teemadel. Need olid "Ilma dogmata" (Bez dogmatu, 1891) ja "Polanieckide perekond" (Rodzina Polanieckich, 1895). Esimese romaani peategelane Leon Ploszowski on väljasureva aadli esindaja. Ta ei tegele millegagi, ei usu millessegi, tal pole mingeid sihte ega püüdeid. Sienkiewicz nimetab teda "portfellita geenuseks". Ta on inimene ilma tahteta, veendumusteta, autori järgi ilma dogmata. Kirjanik taunib tema kosmopolitismi: Ploszowski kannatab kodumaal igavust ja eelistab elada välismaal. Sellele poola aristokraadile on iseloomustavad liialdatud endaanalüüs, skepsis, vaimne jõuetus ja kõlbmatuseks praktiliseks tegevuseks. "Minu nimi on leegion", ütleb too tegelane enda kohta, järelikult pole ta erandkuju. Rikkus ja parasitlik elu on teinud Leon Ploszowskist tühise viletsa inimese, kellel pole dogmat, millele toetuda. Viimase all mõistab autor usku, armastust ja kohusetunnet. Kirjaniku käsituse järgi on tegelase sellisesse olukorda viinud tegelemine materialistliku filosoofiaga, mis on hävitanud usu ja tugevdanud skepsist. Ploszowski ei leia muud lahendust kui lõpetada elu enesetapmisega. Roman kajastab klassivõitluse teravnemist Poolas, mis kasvas ähvardavaks ohuks kapitalistlikule ühiskonnale. Sienkiewicz tunnustab romaanis aadli hääbumise ajaloolist paratamatust, aga ka kodanliku maailma oodatavat hukkumist.

Järgmises romaanis "Polanieckide perekond" propageerib kirjanik šlahta ja kodanluse ühinemist. 1890. aastatel tugevnes kodanluse ja aadli liidu reaktsioonilisus, selle protsessi mõju kajastub ka Sienkiewicz'i loomingus. Romaanis

on antud positivistide programmi vaimus idealiseeritud Alahtis Polaniecki kaju, kes on kujunenud kodanlikult ettevõtlikuks majandusmeheks. Ta spekulierib viljaga, rikastub sel teel, abiellub siis idealiseeritud mõisaomaniku, neiu Marynia Plawickaga. Abiellunud, asub ta maale, kus jätkab igati korralikku vaga elu ja tegutseb hoolika mõisahärrana.

1896. aastal ilmus Sienkiewiczzi romaan "Quo vadis?" (e. k. 1939), mis tõi autorile maailmakuulsuse ja mille eest ta 1905. aastal sai Nobeli auhinna. Selles jutustatakse paganliku Rooma võitlusest üha tugevneva kristluse vastu Nero ajal. Kirjanik on vastandanud õilsana ning voo- ruslikuna kujutatud kristlaste leeri ametliku Rooma pahe- lisusele ning julmusele. Seejuures on autor suutnud - kui- gi ta asub esimeste poolel - anda hoopis tugevama ning il- mekama pildi Nerost, tema õukondlasest Petroniusest ja loojakule lähenevast paganlikust Rooma kõrgemast seltskon- nast. Teose peamiseks puuduseks on kristlaste liigne idea- liseerimine, mille tõttu paljud selle leeri tegelased on kujutatud kahvatutena ja väheveenvatena.

Sienkiewiczzi ajaloolistest romaanidest on väärtusli- kem "Ristirüütlid" (Krzyżacy, 1897, e. k. 1909, 1936-1937), milles autor suurema ajaloolise usutavusega kui varem ni- metatud teostes kirjeldab üht ajajärku Poola minevikust. Romaani peateemaks on poola ja leedu rahva võitlus saksa rüütlite vastu. Teose sündmustik paigutub XV sajandisse. Autor näitab Saksa ordu agressiivset poliitikat Poola ja Leedu vastu, samuti elanike armutut rõhumist ordule allu- vatel aladel. Kirjanik on loonud teoses rea eredaid pilte, mis näitavad ordurüütlite halastamatut julmust ja rahaah- nust. Nad tungisid kallale Poola küladele, tapsid talupo- egi, vägistasid naised nende vendade ja meeste silme all ja poosid neid, kes vastu hakkasid. Lossikeldrites hoidsid nad naised ja lapsi, keda nad olid vangistanud õiste kalla- letungide ajal luna saamiseks. Sienkiewiczz näitab veenvalt, et rüütlid kasutasid võimalikke loosungeid vaid oma anastus-

te maskeerimiseks. Võideldes paganluse hävitamise nimel, takistasid näiteks rüütliid samaaegselt žmuudide ristimist, sest kui seal oleksid püstitatud ristid, poleks neil enam alust olnud õnnetule maale kallale tungida.

Romaan lõpeb kuulsa Grünwaldi lahingu (1410) võimsalt kujundatud maalinguga. Sienkiewicz oli juba oma triloogias loonud suurepäraseid lahingupilte. "Ristirüütlikes" ületas ta kõik senise ajaloolise lahingu kirjeldusega, milles hävis Saksa ordu. Ülistades poola vägede vaprust, jagab kirjanik tunnustust ka teiste slaavi rahvaste sõduritele, kes selles lahingus võtsid osa ordu purustamisest. Välja on tõstetud lihtsõdurite vaprus, mis otsustas võidu ristirüütlike üle.

Romaanis on realistlikult kirjeldatud väikešlahta elu ja näidatud tema püüdlusi suurendada oma maavaldusi. Üks sääraseid maa-ahneid poola rüütleid on Maćko, kes "ahnitses maad ja talupoegade töökäsi" ning unistas uute orjade saamisest, et ehitada loss oma sugulasele Zbyszko. Kirjanik kõneleb kaastundega rahvast, sunnismaistest talupoegadest, kes sageli olid sunnitud põgenema panide rõhumise alt. Autor on loonud rea eredaid tüüpilisi kujusid. Suurepäraselt iseloomustab ajastut kardetud kättemaksja Jurand Spychowast, kelle paljas nimi paneb värisema vaenlased. Toredad kujud on noor väikeaadlik Zbyszko oma ülekeeva võitlushimu ja vaenlaste vihkamisega, samuti vahva, tugev neiu Jagnienka, kes jahil meestest maha ei jää, ja tema austajad Wilk ja Czta, keda ei veetle mitte ainult neiu ilu, vaid ka oodatav suur pärand.

Tegelaste individualiseeritud kõnetavas on leidlikult tõlgitsetud ajastu omapäraseid jooni. Sienkiewicz tundis hästi tolle ajastu ajaloolisi mälestusmärke, kroonikaid, päevikuid ja memuaare, millest ta ammendas leksikaalset materjali ja ka üksikuid grammatilisi vorme. Siiski pole romaani keel üle kuhjatud tarbetute arhaismidega - hea kunstilise vaistuga on välditud liialdamist.

Ent romaanis leidub ka mõningat feodalistliku Poola

idealiseerimist. Eriti on see tuntav kuninga ja kuninganna kujudes ning õukonnaelu kirjeldustes. Liialdus on ka Jurandi kuju areng karmist tasujast alistuvaks leplaseks.

Vaatamata mainitule on "Ristirüütlid" põhiliselt progressiivne realistlik teos. Romaani patriootiline idee ja selle silmapaistev kunstiline meisterlikkus tagavad teosele hinnatava koha autori loomingus.

XX sajandi algul jätkub Sienkiewiczzi looming samavõrra vastuolulisena nagu eelneval perioodil. Kirjanik kaitseb realismiprintsiipi kunstis. Ta kritiseerib dekadente ja naturaliste, võtab sõna "Noor-Poola" modernistide vastu. Kuid teiselt poolt - ta kirjutab sajandi algul säärase nõrga romaani nagu "Veekeeris" (Wiry, 1910), milles taunib sotsialismi ja revolutsiooni. Maailmasõjasse suhtub Sienkiewicz eitavalt, sest talle oli selge, et sõda sai tuua poola rahvale ainult mõõtmatuid kannatusi. 1915. aastal alustas kirjanik ajaloolist romaani "Leegionärid" (Legiony, ilm. 1918), mille teemaks oli poola leegionäride saatatus Napoleoni sõjaväes. Sienkiewicz kujutab selles Poolat esimestel kümnenditel pärast iseseisvuse kaotamist. Autor meenutab suure sümpaatiaga Kościuszko ülestõusu ja talupoegade osavõttu sellest. Samas näitab ta aga suurmagnaatide reetlikkust, kes astusid Poola hävitanud valitsuste teenistusse ja kartsid kõige enam revolutsiooni. Romaani teises osas, mis on vahetult pühendatud leegionäride saatusele, on kirjanik kujutanud sõjameeste patriootilist indu, nende palavat tungi isamaa vabastamiseks. Ta kirjutab kibestusega sellest, kuidas poola leegionid saadeti maha suruma talupoegade ülestõusu Itaalias.

"Leegionärid" oli Sienkiewiczzi viimne teos. Kirjanik suri 1916. aastal Šveitsis.

Henryk Sienkiewicz on silmapaistev poola sõnameister, kelle teosed on tunginud kaugele üle Poola piiride. Ta oli realismi rajajaid, kes oma paremates teostes paljastas kapitalistlikku ühiskonda, näidates selle ebainimlikku olemust, ja asus võitlusse laostuva kodanliku kultuuriga. Tema

mõju poola kirjanduskeelee arendamisprotsessis, samuti ta osa võitluses romantismi reaktsiooniliste epigoonide vastu ja aktuaalse, kaasaja probleeme käsitleva kirjanduse juurutamisel XIX sajandi viimasel veerandil on kõrgesti hinnatav.

Wladyslaw Stanislaw R e y m o n t
(1867 - 1925).

Wladyslaw Stanislaw Reymont sündis 1867. aastal külaorganisti perekonnas. Ta õppis gümnaasiumis, kuid ei saanud kehvuse tõttu kooli lõpetada, astus rändnäitlejate truppi ja reisis koos nendega peaaegu kogu Poolamaal. Hiljem töötas ta raudteelasena ja vabrikutöölisena. 1893. aastal läks Reymont Varssavi, kus asus tööle ajalehe juures. Samal aastal ilmus ka tema esimene teos, novell "Jõuluõhtu". 1897. aastal avaldas ta seni ajakirjanduses ilmunud lühijutud kogumikus "Kohtamine" (Spotkanie).

Reymonti varasemates teostes esineb mõningaid dekadentisi mõjutusi, kuid oma põhiolemuselt jääb ta siiski realistiks. 1890. aastatel teravnes Reymonti kriitiline suhtumine kodanlikku olustikku ja tugevnesid realistlikud elemendid teostes. Märkimisväärne on talupoja- ja töölisteema autori loomingus. XX sajandi esimene kümnend oli Poolas revolutsioonilise liikumise tõusuperiood. Neil aastail küpses lõplikult Reymonti realism. Kirjanik lõi sellal oma tähtsaima romaani "Talupojad" (Chłopi, 1904-1909, e. k. 1929-1934). Kir-

janiku viimasel loominguperioodil (1910-1925) tugevnes kodanlike parteide mõju autorile. Reymont ei suutnud mõista 1917. aasta revolutsiooni Venemaal ja suhtus sellesse eitavalt (romaanis "Mäss"). Reaktsiooniliste elementide sügenemine Reymonti maailmavaates tugevdas kalduvusi naturalismi ja viis kirjaniku loomingulise kriisini.

Oma varasemates külanovellides kujutab autor kehvikute viletsust ("Tomasz Baran" jt.). Jutustuses "Surm" (Smierć) on antud realistlik pilt talupoegadest, kes raskete elutingimuste tõttu on metsistunud. Nende lakkamatut vaenu ja tüli käsitab kirjanik talumatute olude produktina. Reymonti novellide halastamatu realism ja ühiskondlik teravus tekitasid viha rahvusdemokraatide partei ridades. Kirjanikule suleti ajakirjad. Talle avaldati majanduslikku survet. Arvestades tema rasket seisundit võidi temalt nõuda teoste trükipääsemiseks sotsiaalse kriitika mahendamist. Tegelikult Reymont ei olnudki oma ühiskonnakriitikas järjekindel. Ta ei kujutanud Poola külas valitsevaid vastuolusid, vaid vastandleeridena mõisnikke ja talurahvast üldse. Puhuti kujutas ta Poola küla hoopis idülliliseks, vastandades sellele laostava linnatsivilisatsioonile.

1896. aastal ilmus Reymonti esimene ulatuslik teos, romaan "Komödiant" (Komediantka), selle jätk "Käärimine" (Fermenty) - järgmisel aastal. Esimeses romaanis käsitletakse näitlejanna Janka Orłowska traagilist saatust. Janka Orłowska unistab kunstile andumisest ja põgeneb ängistavast kodust. Ta astub ühe provintsiteatri teenistusse. Teater oli tema kujutluses mingi kreeka tempel ja näitlejad kunstipreestrid. Ent tal tuleb pettuda. Teater osutub vale, liiderlikkuse, küünilisuse pesaks, kus lisaks valitseb rahateenimise kirg. Seal võimutsevad aua ja südametunnistusetu inimesed. Janka satub ahistusse, millest ainsaks pääsuks peab surma. Ta kavatses enesetappu, kuid viimasel hetkel päästab teda noor, temasse armunud talunik, kes viib ta hukutavast linnast tallu. "Käärimine" käsitleb mäsliku Janka leppimist vaigse maaeluga. "Komödiandis" kritiseerib autor kodanlike teatrite püüdu

pakkuda halle, labaseid lavatükke, milles esinevad igavesed "südamekonfliktid", ja taunib "kunsti kunsti pärast". Kuid literaadid, kes unistavad tõelisest kunstist, pole romaanis antud veenvalt. Mõlema teose realistlikku väärtust madaldavad melodramaatilised elemendid, mis esinevad, muide, ka mõnedes Reymonti juttudes. Lisaks on romaanide stiil ülevalt-romantiline ja kujud hüperboliseeritud.

Hoopis suuremat kunstilist küpsust leiame Reymonti romaanis "Tõotatud maa" (Ziemia obiecana, 1899, e. k. 1936). Nimetatud romaan on väheseid poola tollases kirjanduses, mis on pühendatud kapitalistlikule linnale. Reymont kujutab siin Lodzi selle vabrikukorstnate metsaga, tööstustuuse luksusmajade ja tööliste majalobudikega. Suurtööstureid tutvustab autor sulikambana ning kurnajatena, kes ei kohku mingite mahhinatsioonide ees, kui on mängus kasud. Reymont näitab õigesti, et kapitalistlikus Lodzis keeb raevukas võitlus loosungi järgi "kägista teist või tema kägistab sinu". Romaani keskuses on kolm sõpra - šlahtitš Karol Borowecki, Maks Baum ja Moryc Welt, kes kavatsevad asutada oma vabriku. See õnnestub neil mitmesuguste sulitempude ja suurejoonelise spekulatsiooni teel. Moryc Welt kinnitab vabriku kõrge summa eest, korraldab vabrikus tulekahju ja pistab väljamakstud kindlustussumma oma taskusse. Karol Borowecki on sunnitud oma karjääri taas otsast algama. Et kiiremini rikastuda, hülgab ta truudmõrsja Anka ja abiellub rikka vabrikandi tütre Ada Milleriga. Nii pole ka Borowecki, keda autor siiski teatud sümpaatia-ga kujutab, teistest parem. Ta on samuti egoist, kiskja, kes mõtleb ainult enda hüvedele. Romaani lõpul laseb Reymont Boroweckil kahetseda: ta elab üle raske pettumuse, tunnetab oma sisemist tühjust ja igatseb kadunud mõrsja järele. Selline lõpp pole aga loogiline, kui silmas pida-da Borowecki kujunemiskäiku.

Romaanis "Tõotatud maa" on autor loonud rea tüüpilisi kujusid, kes esindavad tollast kodanlikku seltskonda. Teoses on hinnatav kapitalismi ekspluataatorliku olemuse

julge kriitika. Reymont kirjeldab suure soojusega proletariaati, kes töötab ränkades orjuslikes tingimuses peremeeste, meistrite ja inseneride rõhumise all, kuid töölised pole tema käsitusel aktiivne ühiskondlik jõud. Nad avaldavad haruharva protesti, tavaliselt näeme neid alistasuvatena. Ometi oli poola töölisklass neil aegadel juba organiseerunud ja esines julgelt oma õiguste kaitseks. Reymont ei mõistnud seda võitlust ja seetõttu on ta oma romaanis vaid piiratult kujutanud poola töölisi XIX sajandi lõppaastailt.

Kuigi Reymont nii "Töötatud maas" kui mujalgi on vastandanud külaelu ja loodust linnale, oskas ta siiski näha ka küla kapitaliseerumisprotsessi, nagu näitavad tema külaainelised lühijutud, eriti aga romaan "Talupojad". Teos sai 1924. aastal Nobeli auhinna.

Romaan on kirjutatud ajajärgul, mis hõlmas revolutsioonielised aastad, revolutsiooni ja järgneva reaktsiooniperioodi. Need ajastu ühiskondlikud nähtused kajastuvad ka romaanis. 1905. aasta ümber pidas talupoegkond Poolas teravat võitlust mõisnike ja kapitalistide rõhumise vastu.

Romaan koosneb 4 osast: "Sügis" ja "Talv" (1904), "Kevad" (1906) ja "Suvi" (1909). Kirjanik joonistab tetraloogias laiahaardelise pildi poola maaelust, selle sotsiaalsest vastuoludest, tavaditest, rahvapidutsemistest jne. Tähelepanu keskuseks on Lipce küla rikkaim, Boryna perekond. Maciej Boryna poeg Antek elab isa talus oma naise Hankaga sulasrahva tingimuses. Perekonnas tekib tüli: poeg nõuab isa talu endale, vana Boryna abiellub kaunitar Jagnaga, kellega Antekil on olnud intiimsed suhted, mis jätkuvad ka neiu saades tema võõrasemaks. Poeg lahkub pahuksis isamajast. Borynade perekonnatüliga rööbiti areneb ka konflikt küla ja mõisniku vahel, sest viimane laseb maha raiuda metsa, mis kuulub külale. Terve küla läheb vana Boryna juhtimisel metsa, et omavoli takistada. Kokkupõrkes mõisameestega saab vanamees raskesti haavata. Antek tapab kättemaksuks metsavahi, kes ta isa maha lõi, ja pannakse koos teiste talunikega van-

gi. Sealt pääsenud, lõpetab ta suhted Jagnaga, lepib isaga ja saab pärast viimase surma talu endale. Temast ja Hankast saab hea pererahvas, kes talu majapidamise eest hoolitsevad, kuid teenijate vastu on sama valjud, kui oli kadunud isa.

Boryna perekonnalugu on antud laial talupoegade elu taustal. Reymont annab selles pildi küla klassilisest diferentseeritusest. Esineb kõikidesse kihtidesse kuuluvaid tegelasi, alates rikestest ja lõpetades sulasrahva ja päevilistega. Kodanlike suhete tekkimine maal on põhjustanud suurema osa elanike vaesumise.

Suure soojusega kirjeldab autor sulasrahvast - Kubat, Vitekit, Jagustinkat. Nii on sulane Kuba vastupidi pererahvale heasüdamlik ja inimlik. Ta hoolitseb vaeslapse Viteki eest ja on alati abivalmis kõikide vastu. Ta sureb traagiliselt, kõigist unustatuna. Autor ei kujuta teda küll võitlejana kehtiva ülekohtu vastu, kuid tema tragiline saatus äratav lugejas nende tingimuste hukkamõistu, mis viivad sulase hukkamisele.

Kirjanik on kujutanud raha ja maaomandi kohutavat laostavat toimet tollases Poola külas. Käib julm võitlus maa pärast, see põhjustab tülisid ja ukate talupoegade perekondades. Boryna ei söanda anda maad oma laste kätte, Antek peaaegu tapab isa tülis maa pärast. Pärast tema surma tekib inetu võitlus minia Hanka ja sepast väimehe vahel. Dominikowa peab oma täiskasvanud poegi sulasteks ega lase neil abielluda, kartes oma talust ilma jääda. Maa omandamine teeb Antekist ja Hankast südametud teenijate kurnajad. Eraomandi hundiseadus mõjutab inimesi ja nende suhteid hävitavalt.

Vastandades kehvikule küla rikkaid nagu Boryna, mölder ja vojt, paljastab kirjanik nende kiskjalikkust, sest nad elavad rahva higest ja verest. Keskseim kuju on Boryna, kellel on oma kindel eluvaade, mille aluseks on varanduslik üleolek teistest. Ta ei abista hädas olevaid vaeseid. Ta on jõhker nii oma teenijate kui ka perekonnaliikmete vastu. Ülimaks väärtuseks on temale ta maa. Romaani kahes viimasel osas on kirjanik pisut leevendanud selle kulaku iseloomu.

Seda näiteks tema surmastseenis, kus vana talumees läheb väljale ja hakkab mulda maha külvama. See stseen sümboliseerib taluniku tööarmastust ja sügavat kiindumist maasse. Ometi ei anna selline tegelase inimestumistendents alust järeldada, nagu tunneks kirjanik säärase külakurnaja vastu poolehoidu.

Talupojad vihkavad mõisnikku ja kulakuid, sest neile on selge, et nende viletsuse põhjustavad just need. Poolas oli tol ajal üsna tihti kokkupõrkeid mõisnike ja talupoegade vahel servituudi pärast. Seda tüüpilist nähtust on ka Reymont romaanis käsitletud. Siin esinevad kõik külaelanikud ühisrindena, ja Boryna, kes majandusliku asendi tõttu autoriteediks oli, on tekkinud kokkupõrkes koguni juhtiv isik.

Romaani viimastes osades madaldub selle realism. Kõik konfliktid leevenduvad. Antek lepib isaga, ta muutub mäslükust maanäljas perepojast oma isa väarikaks järglaseks. Küla vaimse mõjutajana hakkab üha suuremat osa etendama Roch - intelligent, kes on asunud rahva sekka ning jutlustab alis- tumisest, mõisnikuvastasest võitlusest loobumisest ja ühine- misest "üldrahvusliku võitluse" nimel. Rochi propaganda vastas tol ajal tuntud rahvusdemokraatide partei programmi seisukoh- tadele. Ta hoidub kokkupõrgetest mõisnikuga, kuid võitluses poolakeelse kooli eest on ta järjekindel. Rochi kuju pole kirjanikul õnnestunud. See on skemaatiline ega ole veenev. Ja ega talupojadki teda hästi usu, sest nad näevad tema ja mõisnike huvide ühtsust. Talupojad unistavad parematest ae- gadest, mil põllud ja mets, nurmed ja niidud kuuksid neile, mil poleks enam kurnajaid, vaid kõik oleksid "vennad".

"Talupojad" on poola kirjanduse paremaid saavutusi. Selle kompositsioonis on hinnatav süžeeliinide pingus, ju- tustuse dünaamika ja dialoogide dramaatilisus. Romaan näi- tab, kui võrd sügavalt Reymont tundis Poola küla elu kogu selle vastuoludega. Autor on laialt kasutanud rahvaluule elemente - vanasõnu, mõistatusi, legende jm. Folklorist-liku värvingu annavad teosele rahvalaudud, pulma- jt. kom-

bed, rahva riietus, laada kirjeldus jne. Reymonti stiili iseloomustab musikaalsus ja proosa rütmilisus, eriti lüürilistes lõikudes.

Romaani kunstilisust madaldavad mõningad naturalistlikud elemendid, nagu Kuba surm, Anteki ja Jagna armusuhete üksikud episoodid jm. Märgata on mõnel määral ka "Noor-Poola" dekadentlikke mõjutusi Jagna iseloomus. Sellele külatüdurukule on omistatud intelligentse naise peenendatud elamusi ja erotismi. Kuid need pole määravad jooned. Kogusummas on "Talupojad" poola kriitilise realismi silmapaistev saavutus. See on suurepärane näide tendentsromaanist heas mõttes.

Hiljem ei kirjutanud Reymont enam midagi "Talupoegade" võrdset. Kriitilise realismi joont jätkab veel romaan "Unistaja" (Marzyciel, 1910). See on lugu unistuste hävimisest kapitalistlikus ühiskonnas. Selle peategelane raudteelane Jósef - ise ta nimetab ennast "raudteesulane" - lämbub jaama elanike väikekodanlikus õhkkonnas. Ta loeb palju, ent tal pole kellegagi vestelda loetust. Provintsideamid valmistuvad dekadentlikest kirjanikest. See on aga Jósefile vastuvõtmatu. Ta unistab, et kusagil peab olema tõeline suur elu ja huvitavad inimesed. Ta unistab Euroopa suurlinnade külastamisest. Eriti veetleb teda Pariis. Et sinna pääseda, omastab ta rahakassa ja sõidab Pariisi, ent elab üle pettumuse: rämpsed vaestekvartalid, kõlbeline lodevus jne. hävitavad ta unistused. Pettunud mees viskub rongi alla. Enesetapu põhjuseks pole niivõrd hirm karistuse eest - teda jälitab poliitsei - vaid põhjalik pettumus. Järgneval kümnendil tugevneb veelgi kodanlik-natsionalistlike ringide mõju Reymontile. See kajastub tema triloogias "1794. aasta" (Rok 1794, 1913-1918). Reymont tervitab sõltumatu kodanlik-aadliku Poola teket ja suhtub eitavalt kodumaistesse revolutsioonilistesse väljaastumistesse. Viimastel eluaastatel liitus Reymont kirjanduses reaktsioonilise leeriga. Ta viimne romaan "Mäss" (Bunt, 1924) käsitleb revolutsiooni kui kiskjate mõttetut mässu. See on antirealistlik kunstiväärtusetu teos.

Ometi ei vähenda Reymonti loobumine realismist tema p.

remate teoste tohutut tähtsust. Oma realistlike teostega õpetas kirjanik vihkama kodanlikku korda ja inimese kurnamist inimese poolt. Romaanis "Talupojad" arendas ta pärast B. Prusi "Eelposti" talurahvateemat poola kirjanduses, käsitledes selles realistlikult ajastut, mis järgnes Prusi ja Orzeszkowa teostes kajastatud aastatele.

Stefan Żeromski
(1864 - 1925).

Stefan Żeromski sündis 1864. aastal vaesunud aadliku perekonnas ühes Kielce-lähedases mõisas, mille rentnik ta oli. Perekond oli aktiivselt osa võtnud 1863. aasta ülestõusu võitlustest. Isa oli olnud korduvalt vangistatud ja üks kirjaniku vendadest hukati. 1876. aastal astus Żeromski Kielce vene gümnaasiumi, kus tal tuli kannatada venestamispüüete all. Seda on ta hiljem kirjeldanud jutustuses "Sisyphose töö" (Syzyfowe prace, 1898, e.k. 1938). Lõpueksamite eel haigestus nooruk tuberkuloosi, mistõttu ei saanud küpsustunnistust ega pääsenud seetõttu ülikooli. 1886. aastal astus Żeromski Varssavi Kõrgemasse Veterinaariakooli, kus õppis 1888. aastani. Üliõpilasena liikus ta pealinnas sotsialistlikes ringides. Õppeasutusest lahkus Żeromski kursust lõpetamata. Järgnevatel aastail töötas ta mitmel pool koduõpetajana ja asus siis raamatukoguassistendina Šveitsi Rapperswyl Poola Rahvusmuuseumi teenistusse. Töötanud seal aastail 1892-1896, pöördus Żeromski kodumaale, kus sai Varssavis Zamoyski raamatukogus ametniku koha. Alates 1904. aastast

tast tegutses Żeromski vabakirjanikuna. 1920. aastal valiti ta esimeseks Poola Kirjanike Liidu esimeheks. Żeromski suri Varssavis 1925. aastal.

Żeromski esimesed luuletused ilmusid ajakirjanduses 1882. aastal. 1889. a. sügisest hakkas ta avaldama perioodikas novelle ja jutustusi. Need on kirjutatud peamiselt külaelu teemadel ("Doktor Piotr", "Unustus" jt.). Jutustustes käsitleb Żeromski talupoegi eeskätt kannatavate, õnnetute ning ebaõiglaselt alandatud inimestena. Külaolustiku kirjeldab ta piiratumalt kui teised samaaegsed maa-sõneliste jutustuste autorid, selle-est paljastab ta aga seal valitsevat õiglusetust sootuks teravamini kui näiteks Orzeszkowa või Prus. Eluraskusi kujutades ei piirdu Żeromski ainult nende kirjeldamisega, vaid osutab ka viletsuse põhjusele, ülekohtusele kapitalistlikule korrale, mis võimaldab valitsevatel klassidel rikastuda rahvast röövides. Sellise positiivse lähenemise kõrval ilaneb kirjaniku teostes ka väärkäsitusi. Ta idealiseerib rahva nõrgemaid iseloomujooni nagu alistuvust, kannatlikkust jne. Õiglusetuse vastu ei võitle mitte rahvas ise, vaid üksikud üllameelsed intelligendid, kes ei suuda aga midagi konkreetset rahva heaks ära teha ja hukuvad ühiskonna poolt muserdatuna. "Sisyphose töös" on kõnesse võetud venestamisküsimus Poolas, mis oli tol ajal äärmiselt terav ning aktuaalne. Kirjanik annab ereda realistliku pildi tolle aja poola koolist selle tšinovnikutest õpetajate, oma vägivald- ning alandamissüsteemiga, mille taotluseks oli hävitada noortes nende paremad inimlikud tunded ning kasvatada neid tsarismi kuulekaiks käsilasteks. Rööbiti paljastustega näitab Żeromski aga ka rahvustunde tekkimist õpilaste teadvuses.

Laiema tunnustuse saavutas Żeromski romaaniga "Kodutud" (Ludzie bezdomni, 1900, e. k. 1960). Selles romaanis on kirjanik kasutanud oma tähelepanekuid tööliklassi elust Poola kivisöökaevanduste rajoonis, samuti muljeid kodanluse elust Šveitsis. Romaan on äge protest kapitalismi ülekohtu vastu, selles on tõstatatud küsimus kodanluse vastutusest tööliste

viletsuse põhjustajana. "Kodutud" on hinnatud kirjaniku kõrgeimaks loominguliseks saavutuseks.

Tähtis koht romaanis on linnaproletariaadi teemal. Kirjanik kujutab neid ebainimlikke tingimusi ja otse sunnitöölise olukorda, milles elavad ja töötavad töölised. Proletariaadi elutingimusi iseloomustavad räpased urkad, poollagunenud majalobudikud ja tänavad täis kerjuseid ja sante. Kuid autor näitab mitte ainult tööliste viletsust, vaid ka nende jõudu ning kangelaslikkust. Säärast pakub näit. tööstseen metallurgiatehases. Kirjanik toob teosesse - küll kõrvalise motiivina - eesrindliku töölise kaju. Selline on peategelase vend Viktor Judym, kes poliitilisse organisatsiooni kuulumise tõttu oli sunnitud emigreeruma. Rohkemat kirjanik ei saanud kujutada juba tsensorit arvestades ja lisaks sellele oli talle lähedase hoopis teine sotsiaalne tüüp - progressiivselt meelestatud intelligent. Selline on romaani peategelane arst Tomasz Judym, kes päritolult kuulub proletariaati, kuid, omandanud kõrgema hariduse, on juurdunud kodanlikku seltskonda. Ta on tüüpiline mässaja-intelligent, kes uinutanud oma klassiinstinkti, naudib algul menu, siis aga hakkab uskuma, et arstid, eriti kui nad liituisid, võiksid mõjutada tööandjaid seevõrra, et need põhjalikult muudaksid oma suhtumist töötajatesse. Ta unistab suurest ühiskonna ümberkujundamisest. Ent teda tabab otsekohe pettumus, kui ta teeb katseid oma kavu tegelikus elus rakendada. Tema vastasrindlasteks saavad mitte ainult kapitalistid, vaid ka ta enda kolleegid - arstid. Ja kõige juures ei saavutata midagi. Judym katkestab sidemed kodanlusega ning oma arstidest kolleegidega, kuid ta pole võimeline liituma tööliklassiga, kelle ridadest ta pärineb. Kohates taas oma perekonda, tunneb ta küll kaastunnet omaste vastu, kuid ei suuda kuidagi ületada vastumeelsust, mida temas äratavad toores elulaad ja kõneviis. Tal tekib hirm võimaluse ees sattuda samasugusesse vaesusse, milles ta vaevles noorena.

Nii jääb Tomasz üksi. Kõigele vaatamata otsustab ta

võidelda väsimatult, puhkuse ta, kuni maailmas püsivad "râpased urkad", milles inimesed vaevlevad nagu elajad koobastes. Ent kuidas - see jääb vastamata. Autor katkestab sündmustiku hetkel, mil peategelane on jõudnud otsusele tegutseda - ja see on kõik. Viimane peatükk on pealkirjastatud "Lõhestatud määnd". See on sümbolne: ka Judym on omamoodi üksik puu, välja kistud pinnasest, murdunud ning lõhestunud.

"Kodututes" on kunstilises kujunduses kehastunud Žeromski ohverdusfilosoofia, mida hiljem on hakatud Poolas nimetama "žeromskilikkuseks". Žeromskile oli selge, et kapitalismi ekspluataatorlik olemus on ebaõiglane. Ta laseb oma intelligentidest tegelastel paljastada kapitalismi, võidelda selle vastu, kuid samaaegselt on ta teadlik, et säärate üksikvõitlejate pingutused on pinnatud ning tulemusteta. Kirjanik ei tundnud aga teist võitlus teed ja nii kujunebki tema ohverdusfilosoofia, mis jutustab askeetlikku loobumist isiklikust õnnest karmi kohuse nimel, kusjuures võimatu on võidelda ja samaaegselt õnne tunda. See oma olemuselt idealistlik filosoofia ei saanud jääda kajastumata Žeromski kurtimeetodis. Romaanis ei suuda Judym irduda seltskonnast, vaatamata sellele, et ta tundis end olevat masside esindaja, armastas rahvast ja oli tahtejõuline isik. Kirjanik ei näita Judymi edasist arengut ega kujuta teda tegevuses. Võib olla käsitas too tegelane hiljem oma mäslikkust "nooruse pattudena", võib olla kujunes ta tõeliseks võitlejaks. Autor jätab ta poolele tee.

1902. aastal hakkas ajakirjas "Tygodnik Ilustrowany" ilmuma ajalooline romaan "Tuhk" (Popioly, eri raamatuna 1904, e. k. "Tuhas ja põrmus", 1911). Selles panoramromaanis on autor käsitletud dramaatilist perioodi poola ajaloo XVIII lõpus ja XIX sajandi alguses, täpsemalt, ajajärku Poola viimasest jagamisest (1795) kuni Napoleoni vägede tungimiseni Venemaale 1812. Žeromski epopöa tegevus areneb ajalooliste sündmuste raames, milleks on poo-

lakate osavõtt Napoleoni sõjakäikudest ja Varssavi vürstiriigi loomine 1807. Selle ajajärgu iseloomustavaks ideeks oli poolakate lootus vabastada isamaa prantsuse keisri kaasabil. Kirjanik tunneb suurepäraselt ajastu olemust, ta on taaselustanud keskmise šlahta kunagise mõisaelu, sügavalt ning usutavalt näidanud tolleaegsete inimeste mõttemaailma. Ta on loonud mitmeladsete šlahtlaste kujusid konservatiivsetest, kes kõige olemusega ripuvad vana küljes, mäslikest, kes hakkavad vastu oma seisuse kastilisele piiratusele ning on valmis kas või vabastama talupoegi orjusest, kuni noorte tulipeadeni, kes ei tunnusta ammu minevikku kuuluvaid privileege, kes haaravad mõõga, et Kocsiuszko maleva ridades võidelda isamaa vabastamiseks, ja tunnevad end lämbuvat umbses olustikus.

Alates romaani teisest osast nihkub esile sõjateema, tegelaste elukäik on seotud Dombrowski leegionide saatusega. Poola rahvas oli tugevasti juurdunud käsitus Napoleonist kui poola rahvuse heategijast. Romaanis "Tuhk" loobub Żeromski esimesena poola kirjanduses sellest idealiseerimisest. Ta kujutab keisrit diktaatorina, kes reetis revolutsiooni, riigitegelasena, kes pettis poola patrioote nende lootustes. Poola leegionidel ei tulnud Prantsusmaa teenistuses võidelda mitte kodumaa vabastamise eest, nad hukkusid näljast, haigustest ja haavadest Santa Domingos, Itaalias ja Hispaanias, kaasa aidates teiste rahvaste vabaduse hävitamisele. Kirjanik otse vaimustub hispaanlaste vaprust ning alistamatusest - ülistab hispaania patriootide kangelaslikkust. Poola leegionäride elu neil ekspeditsioonidel on üliraske. Nad peavad talitama oma südametunnistuse vastu, halastamatult, tundes seejuures, et osa ülekohtust langeb ka neile. Aga nad teevad kaasa väära teadmisega, et kõik see soodustab Poola vabastamist. Paljud tegelased käsitavad sõjateenistust kui auasja, kui poola ühiskonna paremiku kangelaslegusid. Sama väärkäsitus jagab teatud määral ka autor ise. Ta ei suuda hajutada leegionäride tegevust ümbritsevat romantikat ja seetõttu on kirjaniku suhtumine Napoleonisse kahesugune. Ta

taunib teda, kuid mitte jäägitult. "Tuhas" on kirjanik omistanud palju tähelepanu masside osale sõjas, mõneti on käsitletud peamiselt lihtsõdurite elu, kes kandsid kõige suuremaid raskusi. Žeromski ei näe sõjas eeskätt mitte kangelaslikkust, vaid tõstab välja just selle raskusi, hävitusi ja ebainimlikkust.

Romaanis ilmneb mõningaid modernistlikke elemente. Nii on mõnede tegelaste, nagu Rafal Olbromski iseloomule omased XIX sajandi dekadentliku kangelase iseloomujooned, vürst Gintult on nooruses valgustuslike ideede kandja jne. Kuid need on ainult kõrvalised jooned. "Tuhk" kindlustas kirjanikule väärrika koha poola klassikas.

1905. - 1907. aastate revolutsiooni ajal tegeles kirjanik kultuurialal. Ta organiseeris koole, kursusi kirjaoskamatusse likvideerimiseks, tööliste rahvaulikooli jne. Tema toleleagne kunstiline publitsistika kajastab revolutsioniaastate kangelaslikku õhustikku ("Uni mõõgast", "Loengule" jm.). Revolutsioonis nägi kirjanik mitte niivõrd proletariaadi liikumist, kui võrd ootas selle tulemusena Poola rahvuslikku vabanemist. Ta ei uskunud niivõrd proletariaadi revolutsioonilisusesse kui üksikisiku ohvrimeelsusesse ning kangelaslikkusesse. Revolutsiooni lüüasaamine valmistas kirjanikule sügava pettumuse. Ta katkestas vahekorrad Poola Sotsialistliku Parteiga, kelle eesmärged ta ei suutnud mõista. Kirjanik asus otsima Poola pääsemisvõimalusi moraalses täiustumises ja fantastilistes utoopiates. Ta pöördus ka avalikkuse poole, kutsudes kõiki klasse ühinema võitluseks tsarismi vastu. Ta kutsus üles valitsevaid klasse loobuma seisuslikust egoismist ja loovutama oma vara revolutsiooniliseks võitluseks. Poola vabastajat kujutas Žeromski üksikisikuna, juhina, kes päästab rahva.

Kirjaniku vastuolulised seisukohad väljenduvad draamas "Rosa" (Róża, 1909). Teose peategelaseks on endine revolutsioonivõitleja Czarowec, kes kavatseb luua mingi sur-

makiiri levitava aparaadi, et selle abil hävitada tsaari sõjaväed. Nii lahenduks Poola vabastamise ülesanne sootuks fantastiliselt. Teoses on siiski ka realistlikke elemente, eriti osas, mis käsitlevad tsaristlikku salapolitseid, vene sõjaväeametnike kombeid ja kõrgema seltskonna elu. Ent üksikud realistlikud stseenid kaovad sümbolistlike sekka. Üldiselt aga jäi Žeromski ka reaktsiooniasetatel truuks progressiivsetele traditsioonidele ning eesrindlikele ideedele.

1906. aastal reisis Žeromski välismaale. Järgmise aasta veebruaris külastas ta Gorkit Capril. Nende vahel tekkis siiras vastastikune sümpaatia.

1908. aastal ilmus Žeromski romaan "Patu lugu" (Dzieje grzechu). Teos on lugu armastusest, mis lõpeb seltskonnana võltsmoraali tõttu õnnetult. Kaks armastajat, kelle kooselu pole õnnistanud kirik, elavad seltskonna silmis patuelu. Tagakiusamine viib naise oma lapse tapmisele, ta käib alla ja lõpetab elu bandiidi armukesena politseiniku kuuli läbi. Autor ei tõsta välja vahakordade erootilist külge, nagu see sajandi algul oli sagedane romaanides langenud naistest, vaid annab drastilise pildi sellest, kuidas seltskond tallab porri mitte milleski süüdi oleva naise. Teema selline asetus annab romaanile tugeva sotsiaalse kõlavuse.

Esimese maailmasõja ajal elas Žeromski Galiitsias. Ta töötas kaasaja elu käsitleva ulatusliku eepilise teose kallal. See oli triloogia "Võitlus saatanaga" (Walka z szatanem), mis koosneb romaanidest "Juudase pöördumine" (Nawracanie Judasza, 1914), "Tuisk" (Zamieć, 1916) ja "Charitas" (1919). Ka "Võitlus saatanaga" sisaldab utoopilisi ideid. Romaani peategelane Riszard Nenaski on pikkade ja piinavate otsisklemiste ja pettumuste järel jõudnud veendumusele, et võimsa organiseeritud kapitalismi vastu saab võidelda ainult tema enda vahenditega. Ta kavatseb purustada kapitalistliku ühiskonna n.-ö. seestpoolt, kasutades selleks kõik-

võimsat raha. Juhus tuleb talle appi. Keegi vana kummaline kapitalist pärandab surres temale miljoneid. Nenaski ostab kokku maa-alasid Dombrowski söebasseinis, rajab seal kaevandusi ja käitisi, mida ta kavatseb anda poola tööliste kooperatiividele omandiks. Realistlik kirjanik ei saa aga fantastilist plaani ellu rakendada, vaid laseb selle nurjuda. Keegi fanaatik anarhist tapab peategelase ja varandused omastab Nenaski äi, aferist Granowski.

Triloogia sündmustik hõlmab lühikese ajalõigu, 1913. a. kuni Esimese maailmasõja keskaastateni. Viimane osa, "Charitas", on pühendatud sõjasündmustele. Žeromski käsitab sõda üldrahvaliku õnnetusena. Romaanis ei näidata mitte niivõrd lahingupilte, vaid rahvast sõjakeerises ja kannatusi, mida talle põhjustab sõdurite julmus. Kirjanik paljastab ka poola šovinistlike organisatsioonide kahjulikku tegevust, kes valepropagandaga värbasid poola noorukeid Austria sõjaväkke kahurilihaks. Peab arvestama, et säärase mõtete avaldamine tollastes tingimustes oli otse kangelastegu. Triloogias on antud pilte prantsuse kapitalistide ringkondadest. Neis kajastub Prantsusmaa kodanliku kultuuri langus, paljastuvad kiskjalik koloniaalrõöv ja börsispekulatsioonid, mis on kodanlikele tegelastele rikastumisallikateks. Kuid kirjanik ei suuda näidata ühiskondlikku progressiivset vastasjõudu, revolutsioonilist proletariaati. Ta taunib küll sotsialistide-reformistide kaugenemist töölishulkadest, kuid samaaegselt ei tõsta välja revolutsioonilist sotsialismi. "Tõelist" sotsialismi näeb Žeromski Nenaski utoopilistes taotlustes. Peategelane on üks omapäraseid tüüpe kirjaniku loodud üksikvõitlejate galeriis.

Kodanliku Poola iseseisvumisel 1918. aastal sattus Žeromski natsionalistliku ideoloogia mõju alla. Ta hakkas uskuma, et iseseisev kodanlik riik toob poola rahvale kauaoodatud vabanemise. Need vaated kajastuvad ka tema tolleaegsetes teostes. Kuid kirjanik orienteerus peagi olukorras ning hakkas nägema valitseva kodanluse rahvavaenulikkust. Halasamatu rünnakuga võimul olevate kihtide vastu esines ta om.

viimases romaanis "Eelkevad" (Przedwiośnie, 1925). Kirjanik on lõplikult loobunud usust, et kehtivas olustikus võiks kõigile saabuda kunagi õnneaeg. Romaani peategelane Baryka, kes on pöördunud kodumaale Venemaalt, kus on mõeldud tema lapsepõlv ja noorus, näeb, et Poolas ei ela inimesed sugugi "klaasmajades", nagu oli jutustanud tema le isa, vaid kõikjal valitseb õiglusetus, mure ja vaesus. "Miks teie ei anna maad selle harijatele? Miks on siin nii palju vaesust?" hurjutab ta valitsejaid. Kirjanik taotleb kujutada hoogustuvat töolisliikumist ja kommunistlike ideede mõju sellele. Ometi ei ole autor lõpuni solidaarne kommunistliku liikumisega, vaid unistab õigluse saavutamisest mitte vägivallaga, vaid armastusega, ilma et inimesed tapaksid inimesi. Ometi oli Żeromski romaanil suur progressiivne tähtsus. See oli esimene teos, milles oli kindlalt progressiivselt positsioonilt kritiseeritud kodanliku Poola tegelikkust. Teose ilmumine vallandas ägeda kallaletungitorni kirjaniku pihta. Teda nimetati Moskva agendiks, teda süüdistati noosroo kõlbelises rikkumises. Poola valitsus keeldus toetamast tema kandidatuuri Nobeli auhinna saamiseks.

Poola kirjanduses on Żeromski hinnatav oma ajastu sotsiaalse elu probleemide realistliku käsitlejana. Ta oli aastakümneid poola demokraatliku intelligentsi vaimseid juhte. Oma teostes kujutas ta Poola rahvast, selle ajalugu ja suuri traditsioone. Kirjanik elas sügavalt kaasa oma rahva tragöödiale ja ta kangelaslikule võitlusele iseseisvuse eest, mis aga ei takistanud teda arvustamast poola ühiskonna pahesid. Ta oli suur humanist, kes lepitamatult vihkas kõike, mis takistab inimkonda jõudmast õiglusele ning vendlusele. Kogu oma elu pühendas ta "võitlusele saatanaga" - kapitali võimuga - , et päästa inimkonda ühiskondlikust ning vaimsest orjusest.

POOLA KIRJANDUS PÄRAST
1917. AASTAT.

1915. aastal okupeerisid Saksa-Austria sõjaväed Poola. Algas aastaid kestev tohutult raske kannatuste aeg. Rahva vastupanujõu virgumiseks andis tõuke Suur Oktoobrirevolutsioon. Sellele 15. novembril 1917 järgnenud Nõukogude valitsuse deklaratsioon Poola iseseisvusest oli alguseks rahva võitlusele okupantide vastu. Reas linnades moodustasid töölised nõukogud. Kuid talupoegade poliitiline mahajäämus soodustas sotsiaalse revolutsiooni mahasurumist kodanluse poolt. Rahvavalitsuse nime all loodi 1918. aasta oktoobris kodanlik vabariik. 1926. haarasid võimu kodanlikud natsionalistid Pilsudski juhtimisel, kes 1935. aastal saatis laiali ka senati. Kuid võimuanastajad ei olnud suutelised organiseerima maa kaitset pealetungiva fašismi vastu: kui Hitler 1939. aastal tungis Poolasse, põgenes valitsus, jättes maa ja rahva kaitsetuks saagiks fašistlikule Saksamaale. Algas taas ränk okupatsiooniaeg, mis oli veelgi julmem kui eelmine. Kuid võitlus maa vabastamise eest ei lakanud. Seda jätkasid Nõukogude Liidus 1943. aastal formeeritud poola väeosad, kes Nõukogude armee koosseisus võtsid osa lahingutest Poola rindel kuni maa vabastamiseni. 1944. aasta juunis moodustatud valitsus avaldas manifesti demokraatliku poola rajamisest.

Poola rahvavabariigis on olnud kirjandusel täita suur vastutusriikas ülesanne rahva kasvatamisel uute töö- ja moraaliprintsipiide alusel. Kirjandus võitleb rahva sotsialist-

liku teadvuse eest, kodanliku natsionalismi, katoliku usu uinutava mõju ja dekadentlike voolude vastu kõigil kunstialadel.

Kirjanike vanemasse, kriitiliste realistide põlvkonda loeb poola kriitika neid autoreid, kes ilmusid kirjandusse 20. aastatel ja keda vaatamata erinevatele vaadetele ja loominguilistele tõekspidamistele ühendas kirglik viha valitseva korra vastu. Suuremad neist on Helena Boguszewska (s. 1886), Zofia Nalkowska (1885-1954) Marja Dabrowska (1892-1965) ja Julian Tuwim (1894-1953). Vanemasse põlvkonda kuulusid veel revolutsiooniliselt häälestatud kirjanik Wladyslaw Broniewski (1898-1962), kodanluse pahesid rünnanud romanist Strug (1873-1937) ja luuletaja Leopold Staff (1878-1957).

Leopold Staff
(1878 - 1957).

Leopold Staff sündis Lvovis käsitöölise pojana. Õppis Lvovi ülikoolis romanistikat. Esimese maailmasõja ajal sattus ta Venemaale sõjavangi. Pärast kodumaale pääsemist elas tagasitõmbunult Varssavis, oli viimastel eluaastatel Poola Kirjandusakadeemia aseesimees.

Staff tuli kirjandusse enam kui pool sajandit tagasi, kui poola parnassil valitses "Noor-Poola" rühmitus. Staffi esimeses luulekogus "Uned võimsusest" (Sny o potedze, 1901), oli demokraatlik printsiipiaalne aus mõttemaailm nagu vastukaaluks dekadentlikule luulele. Poedile oli omane suur usk inimesesse ja ta elu ilusse, mida ta taotles oma luules väl-

jendada. Nagu autor väitis, ammandas ta inspiratsioonil elu mitmepalgelisusest, inimeste armastusest, nende rõõmudest ja kannatustest. Palju värse on ta pühendanud kodumaa loodusele. See pakkus talle värsket jõudu kurbuses ja rahu mu-rehetkedel. Loodust käsitleb Staff seoses töötava inimesega. Töölise ja talupoegade töö tekitab temas uhkustunde, sest säärane tegevus annab elule mõtte ja sisu.

Väga palju värse on Staff pühendanud talurahvale, kusjuures ta ei sule silmi rahva elu tumedate külgede ees. Nii jälgib poeet luuletuses "Matus" poola talupoja eluteed hällist hauani. Teda on mõisnik halastamatult kurnanud, tal on olnud pidevalt vaeva kuidagiviisi äraelamisega. Tema tööd hindab kirjanik kangelaslikuks.

Staff püüdis leida elus harmooniat ja unistas sellest, et poleks vastuolu inimese töö ja rõõmu vahel. Kuigi kirjanik ei joondunud dekadentidega, baseerus tema maailmavaade siiski idealistlikul filosoofial, mistõttu ta ei suutnud näha tõelist võitlusteed kauni elu saavutamiseks, millest ta unistas. See omakorda põhjustab ta luules kurbuse ja meeleheite motiive. Ometi jääb domineerivaks usk kaunisse elusse, armastus inimese, oma kodumaa ja rahva vastu. Oktoobrirevolutsioon, mis tõi Poolale taasühinemise ja vabaduse, leiab kajastamist pidulikus oodis "Poola" (1917). Sellest peale ilmub Staffi luulesse revolutsiooniteema. Kogumikus "Pisarate ja vere vikerkaar" (Tecza lez i krwi, 1919) häbimärgistas kirjanik Esimese maailmasõja süüdlasi, kapitaliste ja militariste, kes vere ja hävituse hinnaga hankisid endale sel teel uusi kasumeid ja teostasid oma rahvaste orjastamise plaane. Kodanliku Poola olustikus laskus Staff oma luules mõneti depressiooni ja meeleheitese, hitlerliku okupatsioonil ajal vaikis ta täiesti. Alates 1944. aastast ilmub tema luulesse usk homsesse. Uut, elurõõmsat maailmakäsitust kajastavad luuletused "Päevad ja ööd", "Müüt" kogumikus "Kõrkjad". Oma teed Rahva-Poolasse on kirjanik metafoorselt kujutanud luuletuses "Sild", milles ta jutustab, kuidas ta kõhkle mata on ületanud silla, mis viib eilsest maailmast uude elu kaldale.

Marja Dabrowska
(1892 - 1965).

Marja Dabrowska sündis 1892. aastal mõisavalitseja perekonnas. Ta õppis loodusteadust, sotsioloogiat ja majandusteadust Šveitsis, Belgias ja Inglismaal, tegutses publitsistina ja liitus Poola iseseisvusvõitlustega; hiljem elas ta Varssavis vabakirjanikuna. Kirjandusse tuli Dabrowska 20. aastatel. Ta esimesed teosed on jutustused külaelust. Kirjanik ei lahenda neis sotsiaalseid küsimusi, kuid näitab oma tegevlaste, kehvikute ja talurahva kõlblat kaunidust.

20. aastate jutustustes nagu "Lapsepõlve naeratus" (Uśmiech dzieciństwa, 1923) jt. sugenevad juba sotsiaalsed motiivid. Kirjaniku keskmaks teoseks kuni 1945. aastani on ajalooline epopöa "Õöd ja päevad" (Noce i dnię, 1931-1934). Selles on käsitletud mõnede aadliperekondade saatust 1863.-1915. aastate taustal. Kuigi vormilt perekonnakroonika, annab autor selles sootuks laiemahaardelise pildi šlahta allakäigust. Epopöa koosneb neljast romaanist. Esimeses, "Bogumil ja Barbara" (1931), jutustatakse poola mõislike laostumisest ja 1863. aasta ülestõusust osavõtnud aadlike mõisate konfiskeerimisest. Nii laostus ka Bogumili perekond ja temast sai võõra mõisa valitseja.

Nagu nähtub järgnevate romaanide sündmustikust "Igaves-tes askeldustes" (1932), "Armastus" (1933) ja "Vastutuul" (1934), minetab aadel järk-järgult oma juhi osa rahvuslikus vabastusliikumises. Rahvas ei usu enam nende huvide ühtsuse loosungit, sest talle selgub šlahta klassiiseloost igapäeva-

ses elus. Dabrowska esitab lihtsaid inimesi õilsatena. Aadlikultuur tundub pealiskaudselt vaadates peen olevat, tegelikult on see jõhker ning hingetu. Rahvas on aga õiglane ja talle on võõras teesklus. Taluperedes leidub rohkem isiklikku õnne, inimsus ja usaldus pole seal haruldased. Epopöa lõpeb Esimese maailmasõja sündmustega: saksa vägede lähenemisel valgub sõjapõgenike laviin itta, Venemaale.

Võitluses hitlerismiga avardus kirjaniku poliitiline hoiak. Varssavi ülestõusu ajal 1944. a. sai kirjanik haavata ja ta omaksed said hitlerlaste läbi kannatada.

Rahvademokraatlikus Poolas kirjutas Dabrowska endisest omandlikust psühholoogiast vabanemisest, uutest inimestest ja uutest ühiskondlikest suhetest. Ta teostest kadus senine pessimism. Lühiproosa kogus "Koidutäht" (Gwiazda zaranna, 1955) leidub palju sääraseid kauneid lehekülgi.

Vapra poola patrioodi kuju, kes võitleb hitlerismi vastu, on antud jutustuses "Pani Zosia". Mahlakalt, lühidalt, mõne joonega on joonistatud ilmikas pilt pani Zosiast ja tema partisanist pojast Karusiast. Loova töö rõõmu ja entusiasmi tõlgitseb jutustuses "Kolmas sügis" aednik-selektсионäär Logaiski kuju. Ta on palju kannatanud, vahel ka kõveraid teid käinud, kuid nüüd, Rahva-Poolas, on ta leidnud endale tõelise kodumaa. Jutustuses "Külas on pulm" on kirjanikul õnnestunud anda arvukas portreede galerii uue poola küla elanikest, kes on ületanud igivana individualismi ja usulised eelarvamused.

Dabrowska on oma humanistlikult häälestatud teostes käsitletud meisterlikult poola rahvast ja kaitsnud realistlikke positsioone modernistlike voolude vastu.

Julian Tuwim
(1894 - 1953).

Julian Tuwim sündis 1894. aastal Lodzis kontoriametniku perekonnas. Õppis Varssavi ülikoolis õigusteadust. Kahe maailmasõja vahel tegutses elukutselise kirjanikuna. 1939. emigreeris ta algul Prantsusmaale, siis USA-sse. Pöördunud 1946. a. tagasi Poolasse oli ta Varssavis teatridirektoriks ja ajakirjade kaastööliseks. Suri 1953. aasta lõpupäeval.

J. Tuwim hakkas luuletusi kirjutama juba gümnaasiumiõpilasena. Algul oli ta L. Staffi mõjualune. Oma varasemates luuletustes kajastas ta muu hulgas vabrikulinna Lodzi argipäeva, millega pälvis reaktsoonilise kriitika hukkamõistu. Luuletajat süüdistati äärmuseni küündivas realismis, "puhta kunsti" normide rikkumises ja muudes esteetis-mivastastes pärispattudes. Tuwim kirjutab tõepoolest lihtsatest reaalsest inimestest, keda ta nii palju nägi enda ümber. Teistes luuletustes väljendas ta optimismi ning elurõõmu, vastandades seda dekadentliku luule pessimismile. Varssavi ülikooli üliõpilasena võttis ta osa "Skamanderi" rühmituse asutamisest. Kirjanduslik rühmitus "Skamander" tekkis Esimese maailmasõja aastail. Algselt asus see puhta kunsti positsioonil, alates 1920. aastatest kujunes aga progressiivsete kirjanike koondiseks. Rühmitusel oli ka samanimeline ajakiri.

Tuwim avaldas esimese luulekogu "Jumala varitsemine" (Czyhanie na boga) 1918. aastal. Selles leidub veel mõn-

dagi abstraktset, kuid domineerib siiski realistlik elukäsitlus. 1923. aastal ilmus ajakirjas "Skamander" tema tõlkes Majakovski poeem "Pilv pükstes", mis oli otse väljakutseks esteetidele ning dekadentidele. Kui Majakovski 1927. aastal Varssavit külastas, tutvusid luuletajad ja sellest peale tugevnes eriti Majakovski mõju Tuwimile. Algas kirjaniku sise-maailma ümberkujunemisprotsess. Nagu kirjanik ise on ütelnud, ei jäänud temal kivi kivi peale "esteetilistest" reeglitest ja dogmadest. Majakovski kujunes temale Oktoobrirevolutsiooni võrdkujuks. Tuwimi luulekeel läheneb rahva kõnekeelele. Ta toob luulesse uue tegelase - lihtsa inimese, vaese töötaja, keda dekadentlikud kirjanikud üldse ei näinud. Tuwim paljastab vihaselt kodanlase piiratust ning endaga rahulolu, nähes ta tõmpuses ning inertsuses suurimat takistust inimkonna vabastamise teel.

Tuwimi loominguline tee ennesõja-aastail oli keerukas ning raske. Ta ületas puhuti küll võõrmõjud, kuid mõneti sattus siiski nende võimu alla. Optimism vaheldus pessimismiga, elurõõm meeleheitel. Programmilises luuletuses "Luule" (1917) kõneleb Tuwim vajadusest ületada vanad stambid ja normid. Luuletaja peab astuma ellu, mitte hõljuma unistustes. Tahe tunnetada elu ja sellest osa võtta, huvi poola rahva ja kogu inimkonna helge tuleviku vastu on iseloomustav kogu tema loomingule, kuid kirjanik püsib kaua eemal massidest.

Kahekümnendatel aastatel kujuneb Tuwim üheks juhtivaks poola luuletajaks. Tema luule peamisteks teemadeks on kodanluse kui klassi olemuse paljastamine ja poolehoid töötavale rahvale.

Pärast Pilsudski diktatuuri kehtestamist 1926. aastal omandas luuletaja ellusuhtumise probleem Tuwimi loomingus üha võitluslikuma laadi. Tuwim nõuab luuletajalt, et ta süda leegitsegu "põlguse ja viha tules" kodanluse, ühiskondlike kiskjate ja rahva kägistajate vastu. Luuletustes "Karjun", "Sõna ja liha" jt. kõlab üleskutse elu aktiivseks tunnetamiseks. Kuid ka sel perioodil on Tuwimi luules palju tinglikku ning abstraktset, sest kirjanik ise ei ela masside elu. See

tõttu ei liitu temal vana lammutamise rööm uue loomise teemaga. Tuwimi mäslikkus kõlab puhuti individualistlikult. Raamat "Verised sõnad" (Slowa we krwi, 1929) oli väljakutse "puhtale kunstile", mida viljelesid reaktsionäärid. Kirjaniku rünnakutes esteeditseva poeetika vastu tundub Majakovski võitleva muusa mõjutusi. Tuwim võtab kasutusele kõnekeele, tarvitab lihtsaid vihaseid sõnu. Mõnede luuletuste struktuuris ja kogumikkude kokkupanus kasutab kirjanik väljatõstetult teravdamist ja kontraste. Luuletuses "Neljateistkümnes juuli", mis on Prantsuse revolutsiooni aastapäevale pühendatud, piitsutab ta kodanlasi, kes esinevad küll revolutsionääradena, kuid hoiduvad riskimast oma mugavustega.

Luuletuskogus "Mustlaspiibel" (Biblia cygańska, 1933) taunib luuletaja vihaselt šlahtalist ajalookäsitust kogu selle aadli- ja sõjakultusega. Tugeva emotsionaalsusega näitab Tuwim kodanluse tüüpilisi jooni satiiris "Kodanlased" ja osutab luuletuses "Kauge tiiger" ohule, mis peitub selles klassis. Luuletuse sümbolika tõlgendab üksiku inimese hirmu ja abitust kiskja metsalise, fašismi läheduse tõttu.

Teise maailmasõja aastail hakkas Tuwim kirjutama lüroepilist poeemi "Poola lilled" (Kwiaty polskie, 1940-1949), mille ta lõpetas alles pärast sõda. Poeemis kajastub Tuwimi tohutu suur ideeline evolutsioon, mis teostus kirjaniku lülitumisega Poola Rahvavabariigi ellu. Poeemi peateemaks on kodumaa-armastus. Ent kodumaa-armastust ei taju autor mitte passiivselt, vaid küllastab selle revolutsioonilise võitluse paatosega. Poeem jälgib ühe tööliste ja tema perekonna saatust 40 aasta vältel, alates 1905. aastast. Oluline on teose osa, mis käsitleb vana Poolat. Osades "Vana viletsus" ja "Lodz 1905. aastal" vaatleb autor sotsiaalseid kontraste tsaari-Poolas ja revolutsioonilist tõusu, mis haaras rahvast vastukajana Venemaa revolutsioonile. Ta kirjeldab Lodzi 1905. aasta ülestõusu ja selle mahasurumist. Osas "Suurusest" paljastab poeet poola reaktsioonilisi aja-

loolasi, kes oma töödes olid unustanud rahva kangelasliku osa. Poeemis leidub hulganisti mõisnike ja vabrikantide satiirilisi portreid.

Poeemi viimastes osades kõlab isamaateema teistlaadselt. Osas "Kodumaast" arendab Tuwim teemat "Minu kodumaa on poola kodu". Ta kõneleb lihtrahva armastusest Poola vastu, enda armastusest rahva ja kodukandi looduse vastu. See motiiv leidub ka Tuwimi luuletuses "Reis", milles luuletaja kategooriliselt väidab, et inimesed, kes on kaotanud huvi kodumaa vastu, inimesed, kes on kaotanud kodumaa, kes ei soovi teenida kodumaad, ei ole kellelegi vajalikud, nende elul ei ole perspektiive.

Tuwimi kirjanduslikus tegevuses väärib märkimist ka tõlkijatöö. Ta on teinud poola lugejale kättesaadavaks arvukalt vene klassikat ja nõukogude kirjandust.

Tuwimi nimi on poola kirjanduses kõrvutatav suurte romantikute Mickiewiczi ja Slowacki omadega. Ta püsib poola kirjanduse ajaloos väärrika kujuna tänu oma üllastest ideedest kantud surematutele luuletustele, mida kannavad sügavad tunded ja mis paistavad silma võrratu kunstimeisterlikkusega.

Wladyslaw Broniewski sündis Plockis rahandusametniku perekonnas. 17-aastase gümnaasiumiõpilasena astus ta Pilsudski leegioni, 1919. - 1920. a. võttis ohvitserina osa Nõukogude-Poola sõjast. Õppis aastail 1921 - 1924 Varssavi ülikooli filosoofiateaduskonnas. 1923. a. liitus ta poola kommunistliku liikumisega. Teise maailmasõja ajal oli mõne aja interneeritud, viibis siis kindral Andersi sõjaväeosa koosseisus 1942. - 1945. a. Lähis-Idas, Iraagis ja Palestiinas. Pöördunud tagasi kodumaale, tegutses kirjanikuna, võttes aktiivselt osa ülesehitustööst uues Poolas.

Luuletajateed algas Broniewski "Skamanderi" rühmas. Esimeses trükis avaldatud luuletuses "Noorus" (1924) tegi kirjanik lõpuarve oma seniste tõekspidamiste ja eluga. Ta süüdistas kibedalt neid, kes "tallasid tema nooruse sõjateede porri". Neil aastail oli ta juba tihedas koostöös proletaarlike ringidega, töötades alates a. 1923 progressiivse ajakirja "Tööliskultuur" toimetuses.

1925. aastal rajas Broniewski koos kahe teise luuletajaga revolutsiooniliste kirjanikkude koondise "Kolm kogupauku" (Trzy salwy), millega liitusid säärased tuntud autorid nagu Leon Pasternak, Jerzy Putrament, Leon Kruczkowski jt. Koondise manifestis deklareeris Broniewski: "Proletariaadi halastamatus võitluses kodanluse vastu seisame meie otsustavalt ning kindlalt barrikaadide vasemal pool. Viha, usk võidusse ja rõõm - võitlusrõõm - suu-

navad meie sulge. Me võitleme uue ühiskondliku korra eest ja see võitlus on meie loomingu ülimaks ülesandeks."

1925 ilmus kirjaniku esimene luuletuskogu "Tuuleveskid" (Wiatraki), milles ta taunib oma väärale teele suundunud minevikku. Ent ta pole veel vaba kõikumistest. Kogumikus leidub poemis "Viimane sõda" ja luuletuses "Tundmatu sõdur" protesteerib Broniewski vihaselt imperialistlike sõjasüütajate vastu, kuid luuletaja ei näita veel konkreetset võitlusteed ja seetõttu sisaldavad mõlemad teosed üldisele antimilitaristlikule häälestusele vaatamata ka abstraktselt patsifistlikke elemente. Sõjaveteranide-invaalidide nimel nõuab kirjanik, et tulevikus ei oleks enam vaenu rahvaste vahel, vaid valitseks leplu ja armastus. Luuletuste toon on aga valdavalt pessimistlik.

Kogumikus "Suitsud linna kohal" (Dymy nad miastem, 1926) kõlab juba tõeline revolutsioonilisus. Kirglikus luuletuses "Revolutsionääri surma puhul" kõneldakse žandarmeeria verisest arveteõiendamise rühma kommunistidega. Teoses on loodud kaks vastandlikku kuju: mehine kommunist, kes lõpuni on andunud tööliste püüdluste teostamisele, ja palgaline sandarm. Luuletuses "Nuhk" on Broniewski maalinud satiirilise portree provokaatorist.

1929. aastal avaldas Broniewski poemi "Pariisi kommuun" (Komuna Paryska). Võimud konfiskeerisid teose, kuid see levis käsikirjades ja omandas suure populaarsuse. Luuletaja jutustab selles Kommuuni viimastest traagilistest päevadest, mil kindral Gallifet õiendas elajaliku toorusega arveid vabadusvõitlejatega. Ometi on poem häälestatud optimistlikult, selles avaldub kindel veendumus Pariisi kommunaaride taotluste täitumisest tulevikus. Autor kõneleb ka poola rahvusest kommunaaride osast. Barrikaadidel hukkus teiste hulgas poola suur revolutsionäär Jaroslaw Dombrowski.

1931. aastal vangistati Broniewski revolutsioonilise tegevuse pärast. Vanglas kirjutas ta muu hulgas luuletuse "Magnitogorsk ehk kõnelus Janiga", milles ta vaimustusega

tunnustab seda suurt mõju, mis oli Nõukogude Liidu saavutustel Poola revolutsioonilistele töölistele.

Lähis-Idas olles keeldus kirjanik kategooriliselt kaasa töötamast poola valgeemigrantidega, ta pooldas kõigutamatult Poola ja Nõukogude Liidu liitu. Broniewski kirjutas emigratsioonis antifašistlikke luuletusi, mida Poolas levitati illegaalselt. Kirjanik ülistas armastatud Varssavit ja selle kangelaslikke elanikke, nende otsustavust vastupanus ja nende võitlust sõltumatuse eest. Luuletuses "Kuju!" kutsus ta üles kõiki emigrante pöörduma kodumaale, et säästmata jõudu kaasa aidata Poola ülesehitamisele.

Broniewski oli esimesi antifašistlikke emigrante, kes pöördus kodumaale. Ta lülitus täie innuga Poola Rahvavabariigi ellu. Oma poeemides "Mazowia" ja "Lootus" (Nadzieja, mõlemad 1951) kujutas kirjanik lihtsaid töölisi ja talupoegi sotsialismi ehitajatena. Nad töötavad partei juhtimisel, et kujundada ümber oma kodumaa. Luulelised ning sügavalt ideelised on ka kogud "Uued luuletused" ja "Anka" (1956).

W. Broniewskil on suured teened vene kirjanduse tõlkijana.

Leon Kruczkowski
(1900 - 1962).

Leon Kruczkowski sündis 1900. aastal Krakovis käsitöölise perekonnas, õppis kodulinna Keemia Tehnoloogia Instituudis, selle järel tegutses insenerina, hiljem ajakirjanikuna. Poola vallutamise puhul interneeriti Kruczkowski koon-
duslaagrisse. Kui Nõukogude armee vabastas Poola, pöördus Kruczkowski kodumaale, kus võttis aktiivselt osa Rahva-Poola ülesehitusest. Ta oli seimi saadik, kultuuriministri ase-
täitja ja Poola Kirjanike Liidu esimees, Rahvusvahelise leninliku rahupreemia laureaat ja Ülemaailmse Rahunõukogu liige.

Kruczkowski algas kirjanduslikku tegevust 1918. aastal. Tema varasemates luuletustes on väikekodanliku ideoloogia mõju tugev, kuid Kruczkowski esimene luuletuskogu "Vasarad maailma kohal" (Młoty nad światem), mis ilmus 1928, sisaldas juba ka ühiskonnakriitilisi luuletusi. 1932. aastal avaldas kirjanik oma esikromaanii "Kordian ja mats" (Kordian i cham), mis tähistas uue etapi algust autori loominguteel. Teos on ajalooline romaan, mis käsitleb poola talurahva elu 1830.-1831. aasta ülestõusu ajal. Ent ajalooline ainetik ei tähendanud sugugi eemaldumist kaasajast. Talupoegkonna küsimus oli romaani ilmumise ajal aktuaalsemaid ning teravamaid ühiskondlikke probleeme Poolas. Teos andis retrospektiivse analüüsi sotsiaalpoliitilisest tegelikkusest. Kordiani kuju esineb juba romantik Slowackil. See on noor aadlik, kes unistab maa vabastamisest. Hiljem kujunes poola reaktsioonilises trükisõnas Kordiani ku-

ju šlahta idealiseeritud sümboliks. Väideti, et peamiseks jõuks ajaloolises võitluses oli šlahta - mõisnikud ja intelligendid -, rahvas on aga passiivne mass. Kruczkowski oli kasutada ülestõusuaegse külakooli õpetaja Kazimierz Deczinski mälestused "Poola talurahva elukirjeldus". Selle põhjal andis ta esimesena poola kirjanduses käsitletule talurahvast kui peamisest võitlejast rahva orjastamise vastu. Õpetajat Kazimierz Deczinski iseloomustab vaimne üleolek, mõtteselgus ja julgus, aadli käsituses on ta aga "ham" - mats. Kordianiks nimetab kirjanik noort šlahtitšit, mõisa-rentniku poega Czartkowskit. Ta isa on pärisorjade eksplua-teerimise teel rikastunud ja ostanud riigilt talunike ja ko-gukonna maid. Czartowski ja ta isa on vaimselt tühised, tõm-bid despoovid ja ennast täis. Nemad on matsid selle sõna halvimas tähenduses. Võitlust tsarismi vastu käsitab noor Czartkowski mingi valitute asjana. Ainult solvumise tõttu, et ta ei saanud oodatud aukõrgendust, liitub noor aadlik ülestõusnute-ga.

Oli suur julgus luua Kazimierz Deczinski ja tema sõb-ra sepp Derkaczi kujud romaani iluamise ajal valitseva reaktsiooni puhul. Deczinski on füüsiliselt nõrk, pisut unistav inimene. Tal on palju illusioone. Õpetaja orien-teerub küll sotsiaalsete vastuolude olemuses, kuid ei suu-da mõista nikolaiage se politsei režiimi ja Poola rahvusli-ku vabastusliikumise ajaloolist õigsust. Ta ei pettu ka siis riigivõimus, kui ta Czartkowski mahhinatsioonide tõt-tu saadetakse ebaseaduslikult soldatiks. Tema ar amise jär-gi pole külaelanike viletsus mingi tüüpiline nähtus, vaid üksikjuht. Ta loodab, et rõhumine lõpeks, kui asjast saaks teada asevalitseja, keisri vend Konstantin Varsšavis. Dec-zinski kujus on kirjanik leidlikult näidanud lepitamatut sotsiaalset viha ekspluateerijate vastu, kuid ta ei usu rahva ülestõusu võimalusse ja rahva viha jõusse.

Kruczkowski teise romaani "Paabulinnusuled" (Pawie pió-ra, 1935) tegevus toimub 1913. - 1914. aastail Galiitsia külas, Austria-Ungari pinnal. Peamist tähelepanu omista-

takse küla sotsiaalsele kihistumisele. Võitlus kogukonna karjamaa pärast, mille omastavad küla rikkad, paljastab klassivastuolud rikaste ja maatameeste vahel.

Romaani pealkiri on sümbolne. Poola rikaste kihtide natsionalistlikud organisatsioonid kandsid pidustustel ja kokkutulekutel rahvariideid, mille juurde kuulusid ka paabulinnusulgedega ehitud peakatted. Nende kandjad on romaanis ründeobjektiks. Lugejale avaneb armetu, kerjuslikult vaese küla pilt. Realistlikult on kujutatud kehvikuid. Vaesed külaelanikud on sunnitud suviti käima Saksamaal hooajatöödel. Autor loob terve galerii portreid taluinimestest, keda ekspluateerivad mõisnik, preester ja rikas talunik. Autori suhtumine külainimestesse on äärmiselt soe. Sama ereldalt, kuid ilmse põlgusega on joonistatud vastasleeri tege-lasi. Nende hulka kuulub preester, kes on läbipõlenud poliitikaan ning vaimulikuna rõivastunud kulak. Tema kujus on juhitud tähelepanu süngele osale, mida etendas külaelus ka-toliiklik kirik. Meelde jäävad ka kirjutaja, kes lipitseb ülemuse ja preestri ees, ja talunike saadik, kes paarikümne-aastase "rahva esindamise" tõttu on kaotanud viimasedki jää-nused oma klassiuhkusest ja mehelikkusest. Vastandades an-tagonistlikke klasse on kirjanik näidanud eesrindlike jõu-dude tekkimist külas.

Kruczkowski teine loominguperiood algab demokraatlikus Poolas. Alates 1945. aastast on tema teoste teemaks võitlus fašistlike elementide jäänustega. Selle perioodi teostest pälvib esiletõstmist draama "Sakslased" (Niemy, 1949). Teo-ses on kirjanik näidanud antifašistlikku opositsiooni hit-lerismile ja vaimset murrangut, mille tegid läbi paljud sakslased sõja lõpul. Keskseks tegelaseks on bioloogiaprof-essor Sonnenbruch ja ta perekond. Tegevus toimub 1943. - 1947. aastail. Professor loeb end seesmiselt isoleerituks fašismist, kuid ta ei võitle selle vastu. Nii ei abista ta ka oma endist ohtu sattunud õpilast. Tema käitumine on tüüpiline paljudele passiivsetele ja lepliketele saksa õpet-

lastele. Kruczkowski ei kujuta professorit positiivse te-
gelasena. Ta ei vabasta õpetlast minevikusüüst. Kirjanik
on loonud elust nähtud realistliku kaju tüüpilisest ka-
binetiteadlasest ja näidanud tema kaudu saksa intelligent-
si irrutust rahvast. Loomult on Zonnenbruch humaanne ini-
mene, kes on võimeline moraalseks uuestisünniks. Draama
epiloogis asub ta rahu pooldajate ridadesse. Ta kihutab
välja oma poja, endise SS-lase, kes, vabanenud laagrist,
asub põrandsalusena organiseerima diversioone. Muutub ka
professori tütar Ruth. Neiu, kellele Euroopa orjastamine,
"saksa Euroopa" loomine tundus päris asjakohasena - kuigi
kõikjal valitses sellega kaasuv fašistlik terror - tõm-
bus oma erapooletuse tsitadelli. Otsustaval hetkel osutab
ta tugevat inimsust ja mehisust, võideldes antifašistide
päästmise eest. Teos leidis suurt tunnustust: sellele mää-
rati 1950. aastal I järgu riiklik preemia. Kirjaniku vii-
mastest draamadest on olulisemad veel antifašistlik "Va-
baduse esimene päev" (Pierwszy dzień wolności, 1960, e.k.
1961) ja ameerika justiitsmõrva käsitlev "Julius ja Ethel"
(1953).

Wanda Wasilewska
(1905 - 1964).

Nõukogude naiskirjanik Wanda Wasilewska sündis 1905. aastal Krakovis teadlase perekonnas. Lõpetanud Krakovi ülikooli, töötas ta mõned aastad õpetajana, ühines proletariaadi liikumisega juba üliõpilasena, hiljem võitles revolutsioonilise intelligentsi ridades Pilsudski diktatuuri vastu. Teise maailmasõja algul läks Nõukogude Liitu ja astus meie riigi kodakondsusse. Suri 1964. aastal.

Wasilewska 30. aastatel Poolas kirjutatud teostest on tähtsaim "Ikkes maa" (Ziemia w jarzmie, 1937). Romaan käsitleb poola külaelu. Selles kummutas kirjanik legendi kodanliku Poola küla õitsengust. Näidates, milline viletsus valitses seal tegelikult, esitas kirjanik intelligentsile kirgliku üleskutse asuda sotsiaalses võitluses rahva poolele. Teoses on käsitletud 1919. aasta maareformi tegelikke tulemusi. Mõisamaid müüdi rahvale ainult 15 % ulatuses, ja sellestki läks ligi kolmveerand jõukate talunike valdusse, väikemaapidajate maa-nälga see reform ei kustutanud. Lisaks siplesid keskmikud ja väiketalude omanikud pangavõlgades ja ägasid maksude all, nende "maa oli ikkes". Autor kujutab üht säärast juurdelõikeid saanud väikemaapidaja perekonda. Enne reformi oli neil vaid kaks morgenit (pisut üle hektari) maad. Nad lootsid juurdelõikeid saades pääseda hädast. Tegelikult saadi juurde kõlbmatut liivikut, mis ei andnud mingit tulu. Maksmata jäid mitte üksi laenu-

osamaksud, vaid ka protsendid. Laostumine oli vältimatu.

Wasilewska käsitleb külas valitsevat õiglusetust. Seal võimutseb mõisnik oma sundijatega. Krahvi metsava-
hid tapavad nooruk Zelinski seepärast, et ta suples mõi-
satiigis. Magnaadi võim on niivõrd suur, et mõisaametni-
kud tunnevad end vabadena moraalsest ja juriidilisest vas-
tutusest omavolitsemise eest. Talupoegade ja mõisniku va-
hel käib varjatud sõda: talupojad raiuvad maha krahvi vil-
japuuaiad, süütavad põlema tema metsi; mõisnik keelab lä-
bisõidu oma maa-alalt, peksab salakütte ja boikoteerib
talupoegi päevatööle värbamisel. Krahv kujuneb talupoe-
gadele vägivallakorra ja ühiskondliku pahe kehastuseks.
Romaani lõpul ründavad külaelanikud mõisat ja süütavad
krahvi lossi põlema. Vana talunik Plyciaki lausub välja
nõudmise konfiskeerida ja tasuta jagada mõisamaad. Noo-
ruk Antek Stasiakit üllatab, et vanamehe nõudmised ühti-
vad nendega, millest kirjutab ka ajaleht. Mõeldud on kommu-
nistlikku ajalehte, sest 1932. aastal esitas Poola Kommu-
nistlik Partei loosungi mõisamaade tasuta andmisest talu-
nikele. Nii on kirjanik vihjanud kommunistliku ajakirjan-
duse osale maanoorte meelsuse kasvatamisel.

Wasilewska teiseks teeneks on, et ta romaanis võt-
tis kõne alla intelligentsi asendi kaasaja klassivõitlu-
ses. See probleem oli Poolas tol ajal äärmiselt aktuaal-
ne. Romaanis on üheks keskmeks tegelaseks õpetaja Win-
cent, kelle toimimisest järeldub, et intelligents ei to-
hi jääda kodanluse vaimlisse vangi või olla üks kõikne töö-
tajate vajaduste ja võitluse vastu. Poola intelligents pi-
di nägema Wincenti saatuses enda saatust ja tunnetama, mil-
line on ainus aus tee tulevikku. Sellist teed, kuigi see
osutus keeruliseks, käis too õpetaja. Algul ta küll taot-
leb lepitada vaenulikke jõude külas, kuid jõuab arusaami-
sele, et lepitamisega ning abistamisega ei saa likvidee-
rida vaesuse ja viletsuse põhjusi. Ta kõigub kaua. Lõpu ta
kõhklustele teeb hommik pärast lossi mahapõletamist. Ooda-
ta on karistussalga saabumist. Südametunnistus käsib Wincen-

til asuda talupoegade ridadesse, et jagada nende saatust. Sellega lõpeb romaan. Talupoegadel on ees üks tee - relvastatud ülestõus ja võitlus, parematel intelligentsi esin-
dajatel samuti ainult üks tee - minna koos töötava rahvaga.

Romaanis "Ikkes maa" tõstatab Wasilewska esmakordselt oma loomingus poola vabadusvõitluste traditsioonide küsimu-
se. See tendents seostub ühisesse ahelikku kaasaegse võit-
lusega sotsialismi ja rahvusliku vabastuse eest.

Keskmise põlvkonna kirjanikeks nimetab poola kriitika kirjanikke, kes hakkasid kirjutama 1930. aastatel, ajajärgul, mil teravnes Poolas poliitiline võitlus, kui poola revolutsionäärid, vaatamata reaktsiooni kohutavale terrorile, levitasid marksismi ideid ja Nõukogude Vene revolutsiooni-praktikat. Selle põlvkonna kirjanikele on iseloomulik revolutsioonilise marksismi sügavam mõistmine. Nad kajastasid juba 1930. aastatel tööstusliku Poola ühiskondlikke konflikte ja lõid oma teostes eesrindlike tööliste kujusid. Fasistliku okupatsiooni päevil kirjutasid paljud neist võitlevaid teoseid, milles kutsusid üles õppima nõukogude rahvalt ja võitlema temaga liidus ühise vaenlase vastu.

Tavaliselt loetakse keskmisse põlvkonda kirjanikke, kelle noorus möödus kodanluse ja panide võimu ajal. Neist on tuntumaid Jerzy Putrament (s. 1910) ja Kazimierz Brandy (s. 1916).

Jerzy Putrament
(sünd. 1910).

Jerzy Putrament sündis 1910. aastal Minskis. Õppis 1930-1934 poola filoloogiat Vilniuse ülikoolis. Järgnevalt tegutses ta pahempoolsete ajakirjade kaastöölisena, mistõttu Pilsudski režiim teda jälitama hakkas. Teise maailmasõja ajal sattus Nõukogude Liitu, kust pöördus tagasi ohvitserina Poola I armee koosseisus. Järgnevatel aastatel tegutses diplomaatia alal: oli saadik Šveitsis, suursaadik Pariisis, 1955. a. sai Poola Kirjanike Liidu peasekretäriks ja oli 1956. aastast peale mõnda aega ajakirja "Polityka" peatoimetaja.

Jerzy Putrament ilmus kirjandusse 1930. aastate lõpul. Ta algas luuletajana, kuid Teise maailmasõja ajal armees olles hakkas kirjutama lühiproosat, milles käsitles hitlerlaste sissetungi Poolasse, 1939. aasta septembrisündmusi (kodanliku Poola kokkuvarisemine) ja võitlust fašistide vastu. Poola ühiskondlikku olukorda 1938.-1939. aastail ja poola fašistliku valitsuse terrorit ning maa reetmist käsitlevad romaanid "Tõelus" (Rzeczywistość, 1947) ja "September" (Wrzesień, 1952, e. k. 1967). Esimeses romaanis jutustatakse, kuidas politseirežiimi tingimustes hakkas kasvama ning karastus demokraatlik noorus, kellel peatselt tuli võidelda okupantidega ja rajada alusmüür uuele demokraatlikule vabariigile. Romaani süžee andis juhtum progressiivse provintsi ajalehega "Tegelikkus". Tekkis võitlus iga hinna eest ajalehte sulgeda tahtvate kohalike võimude ja

väljaandjate vahel, kelleks oli rühm demokraatlikke noorukeid. Noormeeste tegevus ja nende ajaleht tõmbasid endale põranda all tegutseva kommunistliku organisatsiooni tähelepanu ja partei hakkas suunama neid üliõpilasnoori, kes on veel nõrgad marksismi teoorias. Tänu sellele omandas "Tegelikkus" suure populaarsuse Varssavi, Krakovi, Lvovi jt. linnade tööliste ringides. Vastusammudena algatati protsess väljaandjate ja kaastööliste vastu riigi reetmise ja kommunistliku propaganda ettekäändel ning ajaleht suleti. Protsess kukkus küll läbi, aga ajaleht jäi suletuks.

Romaanis on kujutatud ka ülikoolielu. Üliõpilaskond pole sotsiaalselt monoliitne. Intelligentsetest perekondadest pärinevad noorukid on tulnud ülikooli kodanlike liberaalsete vaadetega, neid on õpetatud uskuma Rahvusdemokraatlikku Parteid, paljud on kasvanud katoliku usu vaimus. Kõik tegelased pole tugeva tahtejõuga, kõik nad ei otsi tõde, aga paljud neist sünnivad ümber, kui nad isiklikult satuvad poliitilise politsei võrkudesse või näevad julma arveteõiendamist üliõpilastega. Kuid romaan ei käsitle eesrindlike üliõpilaste sidemeid kommunistidega ja revolutsioonilise proletariaadiga. Keegi doktor, kelle kaudu toimub sidepidamine üliõpilasrühmaga, pole tüüpiline, vaid ebaeluline. Ometi näitab romaan, et selle autor oli juba kirjutamise ajal (romaan on kirjutatud 1939-1940) küps realist, kelle loomingus liitusid kõrge ideelisus suure kunstimeisterlikkusega.

Romaan "September" käsitleb esimesena poola kirjanduses 1939. aasta septembrikatastroofi terves ulatuses. Putrament näitab ministrite ja kindralite kliki tegevust, nn. opositsiooniliste parteide reetlikkust, nende suhteid välismaise imperialistliku kapitali agentuuriga, pankrotistunud valitseva klassi esindajaid ja fašismi vastu võitlusse tõusvat rahvast kommunistide juhtimisel. Romaanis esineb rida ajaloolisi reaktsioonileeri tegelasi nagu välisminister Beck, ülemjuhataja marssal Smilgy-Rydz, aga

nende kõrval ka autori poolt loodud tegelasi. Ta näitab, et Poola lüüasaamise peamisteks põhjusteks olid valitsevate klasside egoism, müüdavus, alatus ja argus. Sõjategevuse vältel osutas marssal Rydz ainult korra initsiatiivi, nimelt siis, kui tuli põgeneda Varssavist. Kirjanik kriipsutab alla, et hirmust rahva ees olid Poola valitsejad valmis tingimusteta kapituleeruma Hitleri ees, et mitte lasta massidel aktiivselt võitlusse astuda isamaa kaitseks. Kirjeldades üldist laost ja reetlikkust, annab Putrament aga ka rea eredaid detailpilte üksikute poola väeosade kangelaslikkusest, kes asusid meeleheitlikku võitlusse Hitleri hordidega, kuigi see oli lootusetu. Seoses sellega hakkas sõduritele selguma, kes õieti olid süüdi riigi katastroofis. Romaani teine osa lõpeb sümbolse stseeniga - lihtne vapper ohvitser küsib kommunist Krygerilt: "Kes päästab Poola?", ja küsitu vastab: "Meie, mitte keegi teine..."

Romaan "September" on väärtuslik panus uue Poola kirjandusse ja Putramendi suur loominguline saavutus. Autori teistest teostest nimetagem veel "Teelahkmed" (Rozstasje, 1954), "Napoli kannikesed" (1959) jm.

Jerzy Putrament on tänapäeval tuntud ja tunnustatud nii suure sõnakunstnikuna kui ka ühiskondliku tegelasena.

Kazimierz Brandys
(sünd. 1916).

Kazimierz Brandys sündis 1916. aastal Lodzis. Õppis õigusteadust Varssavi ülikoolis. Pärast õpingute lõpetamist tegutses ajakirjanikuna vaheldumisi Varssavis ja Krakovis. Hitlerliku okupatsiooni ajal kuulus Brandys põrandaaluste võitlejate ridadesse. Kirjanduses esineb Brandys 1946. aastast alates. Nimetatud aastal avaldas ta romaani "Alistamata linn" (Miasto niepokonane), milles käsitles Varssavi elanike kangelaslikku võitlust vallutajate vastu okupatsiooniaastail. Teost iseloomustab huvi keskendamine aktuaalsetele poliitilistele küsimustele ja tegelaste psühholoogia süvendatud käsitus. Järgmistel aastatel kirjutas Brandys ulatusliku tetraloogia "Sõdade vahel" (Miedzy wojnami, 1948-1951), mis koosneb romaanidest "Simson" (Samson, 1948), "Antigone" (Antygona, 1949), "Troja - lahtine linn" (Troja miasto otwarte, 1949) ja "Inimene ei sure" (Czlowiek nie umiera, 1951). Teoses on laial ajaloolisel taustal käsitletud intelligentide põlvkonna saatust, kel tuli läbi teha fašismi- ja sõja-aastad ja alata uut elu Poola Rahvavabariigis. Autor jälgib reaktsiooni tugevnemisteed, jutustab selklushimulise poola kodanluse laostumisest, ta leppes fašistidega ja intelligentsi kihistumisest kodanliku vabariigi raames. Kuigi tegevustiku keskuseks on üks perekond, ei ole Brandyse teos oma laadilt perekonnakroonika. Eriti kehtib see neljanda romaani kohta, mille sündmustik algab Varssavi ülestõusu päevadega ja lõpeb vaba Poola esimestel aastatel. Kirjanik asetab tegevuse kui ka kõnes oleva probleemistiku kaugele väljapoole ühe perekonna raame.

Esimeses romaanis jälgitakse noormeest Jakob Goldi traagilise saatuse kaudu kodanliku Poola natsionalistliku poliitika hukutavat mõju. Teises on jutustatud ühe seikleja elukäik, mille juures on eriti rõhutatud tema kui kodanliku korra oludes võrsunud tegelase tüüpilisust. Kolmas romaan käsitleb kodanluse reetlikkust: et säilitada klaasi eelised, on kodanlus valmis reetma kodumaa. Kodanlik esteetitsev kirjanik läheb otsese reetmise teed. Ta vihkab oma maad, temale on Poola "ei midagi", mistõttu see on otse määratud kapituleeruma Hitleri ees. Kodanlusele on vastandatud tööline ja ajakirjanik, kes kaitsesid iseseisvat Poolat ja rahva õnne. Romaanis "Inimene ei sure" on kujutatud poola rahva ja fašismi viimane võitlus elu ja surma peale. Varssavi ülestõus ja selle kasutud ohvrid õpetasid inimestele valvsust. Massid hakkavad joonduma kommunistide järgi. Vaenlase võtted on mitmelahsed. Vana intelligendist õpetaja püüab mürgitada noorsoo teadvust, saboteeriv insener taotleb kahjustada tööstuslikku ülesehitust, ajalehe toimetaja levitab tööliste seas valeinformatsiooni. Suur osa on romaanis antud noorsoole. Õpilased ja noor naisõpetaja taipasid palju kiiremini kui täiskasvanud, teiste seas ka vana kommunist koolidirektor, kuhu sihtis too vana õpetaja oma provokatsiooniga. Nad avastasid esimestena maskeeritud fašisti ja aitasid sellega paljastada diversantide rühmituse.

Brandyse loomingulist laadi iseloomustavad tegevuse hoogsus ja konfliktsus. Sellega on autor edasi andnud kaasaja arengu kiire tempo.

Isiksuse kujunemist sõltumises ajalookäiku määravatest ühiskondlikest jõududest kujutatakse Brandyse romaanis "Kodanikud" (Obywatele, 1954), milles on näidatud sotsialistlikku ümberkujunemist ning kommunistlike ideede moraalset väärtuslikkust. Autori teistest teostest olgu nimetatud veel jutustus "Królide ema" (Matka Królów, 1957).

Noored autorid tulid kirjandusse pärast fašismi purustamist ja rahvavalitsuse kehtestamist Poolas. Nende positiivne kangeline on revolutsioonäär või inimene, kes kujuneb selleks. Nad ülistavad loovat tööd ja uue Poola ehitajaid. Poola realistlik kirjandus on sel uuel etapil kajastanud demokraatlikke ümberkujundusi, võitlust uue inimese eest nii külas kui linnas, uue tehnika juurutamist ja kollektiviseerimist põllumajanduses ja samuti ka uute suhete teket tööstuses. Suur osa tänapäeva kirjanike loomingust on pühendatud tööstustemaatikale seoses uute vahetõrgetega inimeste vahel ja uue suhtumisega töösse. Erilist tähelepanu on omistatud sotsialistlike ümberkujunduste eesotsas seisvatele kommunistidele. Progressiivse kirjanduse arengut toetab poola kriitika, osutades revisionismi jõuetusele ning reaktsioonilisusele. Ta abistab noori autoreid võitluses loomingu kvaliteedi, ideelisuse ja meisterlikkuse eest, seega sotsialistliku realismi teostamisel poola kirjanduses.

Juhendeid poola nimede (resp. sõnade) hääldamiseks.

$\begin{matrix} rz \\ \check{z} \end{matrix} \} = \check{z}$, kuid pärast helituid konsonante ja sõna lõpul "š"

sz = š

cz = tš

ck = tsk

c = ts

z = z (heliline "s")

ó = u

i vokaali ees tähistab eelneva konsonandi palataliseerimist, hääldada ei tule.

Koma "a" ja "e" all tähistab nasaleeritud "o" ja "e" häälikuid.

Koma konsonantide kohal ("ń", "ś" jt.) tähistab palataliseeritud konsonante (silbi või sõna lõpul).

Peeaeagu kõigil poola sõnadel on rõhk eelviimasel silbil.

Mõnede pärisnimele umbkaudne häälamine.

Eliza Orzeszkowa
Henryk Sienkiewicz
Marja Konopnicka
Felix Dzierżyński
Wladyslaw Reymont
Stanislaw Przybyszewski
Stanislaw Wyspiański
Adam Mickiewicz
Juliusz Slowacki
Bogdan Chmielnicki
Kielce
Helena Boguszevska
Zofia Nalkowska
Marja Dabrowska
Wladyslaw Broniewski
Andrzej Strug
Leon Kruczkowski
Wanda Wasilewska
Jerzy Putrament
Kazimierz Brandys

Eliza Ožeškova
Henrõk Senkjevits
Marja Konopnitska
Feliks Dzeržõjski
Vladõslav Reimont
Stanislaw Pšõbõšeski
Stanislaw Võspjanjski
Adam Mitskjevits
Julius Slovatski
Bogdan Hmjelnitski
Kjeltse
Helena Bogušeška
Zofja Nalkoska
Marja Dombroska
Vladõslav Bronjeski
Andžei Strug
Leon Krutškoski
Vanda Vassileska
Ježõ Putrament
Kazimješ Brandis

S i s u k o r d .

Poola kirjandus 1871 - 1917	3
Eliza Orzeszkowa	8
Marja Konopnicka	15
Boleslaw Prus	21
Henryk Sienkiewicz	33
Wladyslaw Stanislaw Reymont	41
Stefan Żeromski	48
Poola kirjandus pärast 1917. aastat	57
Leopold Staff	58
Marja Dabrowska	60
Julian Tuwim	62
Wladyslaw Broniewski	66
Leon Kruczkowski	69
Wanda Wasilewska	73
Kirjanike keskmine põlvkond	76
Jerzy Putrament	77
Kazimierz Brandys	80
Juhendeid poola nimede (resp. sõnade) häälendamiseks (koostanud A. Reid) . . .	83
Mõnede pärisnimede umbkaudne hääldamine.	84

СЛАВЯНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА

I

Польская литература после 1870 года

Составил В. Алттоа

На эстонском языке

Тартуский государственный университет

ЭССР, г. Тарту, ул. Кликкооли, 18

Vastutav toimetaja A. Trummal

Korrektor E. Oja

=====

TRÜ rotaprint 1968. Paljundamisele antud 15. XI 1968.

Trükipoognaid 5,5. Tingtrükipoognaid 5,2. Arvestus-
poognaid 4,9. Trükiarv 1000. Paber 30 x 42. 1/4.

MB 09475. Tell. nr. 696.

Hind 17 kop.

Hind 17 kop.

A

29983

3029479

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00302947 9